

MASTER'S THESIS

Strafrechtelijke aansprakelijkheid voor de onderneming die profiteert van ernstige mensenrechtenschendingen.

Een onderzoek naar de mogelijkheden om ondernemingen te vervolgen voor het profiteren van ernstige mensenrechtenschendingen via de strafbepalingen voor witwassen en mensenhandel.

Anoniem

Award date:
2023

Awarding institution:
Department of Public Law

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 06. Oct. 2024

Open Universiteit
www.ou.nl

Strafrechtelijke aansprakelijkheid voor de onderneming die profiteert van ernstige mensenrechtenschendingen.

Een onderzoek naar de mogelijkheden om ondernemingen te vervolgen voor het profiteren van ernstige mensenrechtenschendingen via de strafbepalingen voor witwassen en mensenhandel.

Masterscriptie Strafrecht

Open Universiteit

Scriptiebegeleider: Prof. dr. mr. G. Sluiter

Examinator: Mw. mr. dr. A.J.H. de Bruijn

Datum: 15 april 2023

Voorwoord

Voor u ligt het sluitstuk van mijn master Strafrecht. Ondanks dat ik bij de start van de master al wist dat ik over dit onderwerp mijn scriptie wilde schrijven, is het proces niet makkelijk verlopen. Deze scriptie heb ik dan ook met grote opluchting afgerond. Dit onderwerp is mijns inziens belangrijk voor iedereen die het strafrecht ziet als een instrument dat voor rechtvaardigheid kan zorgen voor eenieder die daarnaar verlangt.

Ik had dit traject niet kunnen afleggen zonder de begeleiding van mijn scriptiebegeleider dhr. prof. dr. mr. Göran Sluiter. Ik heb veel gehad aan zijn kennis, inzichten en sturing tijdens de onderzoeksfase en het schrijfproces. Meer nog heb ik gehad aan zijn bemoedigende woorden, vriendelijkheid en begrip tijdens dit proces. Hierdoor ben ik gemotiveerd gebleven om de eindstreep te halen.

Daarnaast wil ik mijn vriendin dr. Tasniem Anwar bedanken voor de tijd die zij heeft genomen om met mij te sparren in de beginfase van mijn onderzoek, mij elke keer aan te moedigen als wij het over de scriptie hadden en mij in de laatste fase te voorzien van feedback om de scriptie af te ronden.

Tot slot wil ik u als lezer bedanken voor de tijd die u neemt om deze scriptie te lezen.

15 april 2023

INHOUDSOPGAVE

H.1 Inleiding	1
1.1 PROBLEEMANALYSE EN JURIDISCHE RELEVANTIE	1
1.2 PROBLEEMSTELLING EN DEELVRAGEN	3
1.3 METHODOLOGIE	5
H.2 Ondernemingen en mensenrechtenschendingen	6
2.1 HET AANBIEDEN VAN PRODUCTEN	7
2.2 HET AANBIEDEN VAN DIENSTEN	8
2.3 CASUS: OEIGOERSE DWANGARBEIDERS	10
H.3 Strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon	11
3.1 DADERSCHAP VAN RECHTSPERSONEN.....	12
3.2 FEITELIJK LEIDINGGEVEN EN FUNCTIONEEL DADERSCHAP	14
3.3 DE DRIJFMESTCRITERIA.....	15
3.4 DEELCONCLUSIE	17
H. 4 Witwassen en mensenhandel	18
4.1 WITWASSEN.....	18
4.1.1 <i>De strafbaarstelling van witwassen</i>	19
4.1.2 <i>Witwassen door een rechtspersoon</i>	21
4.2 MENSENHANDEL.....	22
4.2.1 <i>De strafbaarstelling van mensenhandel</i>	23
4.2.2 <i>Profiteren van mensenhandel</i>	25
4.3 DEELCONCLUSIE	27
H.5 Synthese	28
5.1 STRAFRECHTELIJKE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE ONDERNEMING.....	29
5.2 TOEPASSING VAN WITWASSEN OP DE CASUS	30
5.3 TOEPASSING VAN MENSENHANDEL OP DE CASUS	32
5.4 ENKELE OPMERKINGEN.....	33
6. Conclusie	34

Literatuurlijst	36
B.I Artikel 51 Wetboek van Strafrecht	42
B.II Artikel 420bis Wetboek van Strafrecht.....	43
B.III Artikel 420quater Wetboek van Strafrecht.....	44
B.IV Artikel 273f Wetboek van Strafrecht	45

H.1 INLEIDING

Nederland probeert al jaren beleid te voeren waarbij de OESO-richtlijnen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen worden nageleefd door Nederlandse ondernemingen in het buitenland.¹ Op dit moment is de wet Verantwoord en Duurzaam Internationaal Ondernemen in behandeling bij de Tweede Kamer. Het streven van de indieners was dat de wet in 2023 in werking zou treden. Deze wet zou moeten zorgen voor ‘gepaste zorgvuldigheid in productieketens om schending van mensenrechten, arbeidsrechten en het milieu tegen te gaan bij het bedrijven van buitenlandse handel’.² Het wetsvoorstel is tot stand gekomen nadat gebleken is dat de implementatie van de OESO-richtlijnen en het Nederlandse IMVO-beleid niet leiden tot het gewenste resultaat.³ De wet zou voorlopen op Europese wetgeving en verder moeten gaan dan het voorstel van de Commissie die recent een richtlijn heeft aangenomen over zorgvuldigheid op het gebied van duurzaamheid en verantwoord ondernemen.⁴ Zolang de wet niet van kracht is of de richtlijn geïmplementeerd is, moeten ondernemingen in Nederland dus op een andere manier aangespoord worden om hun *due diligence* verantwoordelijkheden na te leven en te voorkomen dat zij bijdragen aan mensenrechtenschendingen in het buitenland.

1.1 PROBLEEMANALYSE EN JURIDISCHE RELEVANTIE

Het is algemeen bekend en geaccepteerd dat Nederlandse ondernemingen waar Nederlanders dagelijks mee te maken hebben (een deel van) hun omzet genereren met activiteiten in het buitenland. In Nederland is er wetgeving die er in principe voor zorgt dat in Nederland zoiets als uitbuiting niet plaatsvindt of bestraft wordt wanneer dat wel zo is. De controle hierop is in sommige gevallen in het buitenland echter niet of veel minder aanwezig. Dit kan ertoe leiden

¹ Ministerie van Buitenlandse Zaken (2020), Van voorlichten tot verplichten – Een nieuwe impuls voor internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemerschap.

² Kamerstuk 35 761, nr. 2.

³ Ministerie van Buitenlandse Zaken (2020), Van voorlichten tot verplichten – Een nieuwe impuls voor internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemerschap, p.15-16.

⁴ Proposal for a Directive of the European Parliament and the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937.

dat ondernemingen omzet genereren doordat mensenrechten worden geschonden, ondanks dat van deze ondernemingen wordt verwacht dat zij zich inspannen om betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen tegen te gaan. Nederlandse ondernemingen komen weg met dit laakbare beleid, omdat het rechtstelsel van de landen in kwestie waar de mensenrechtenschendingen worden gepleegd niet uitgerust zijn om de ondernemingen te vervolgen of omdat de regeringen van die landen niet bereid zijn over te gaan tot vervolging.⁵ Gebrek aan juridische mogelijkheden om verandering of herstel te realiseren is een groot obstakel voor slachtoffers. Het is dus niet alleen wenselijk maar ook noodzakelijk dat Nederlandse ondernemingen in zulke gevallen gedwongen kunnen worden verantwoording af te leggen voor hun aandeel in het schenden van mensenrechten.

Een manier om mensenrechtenschendingen die het gevolg zijn van de dagelijkse bedrijfsvoering van ondernemingen te sanctioneren, en hopelijk te doen stoppen, is door de mogelijkheden te benutten die het Nederlandse rechtstelsel biedt. De eerste belangrijke stap hierin is de ontwikkeling waarbij advocaten en activisten via strategische juridische procedures proberen om staten en ondernemingen ertoe te bewegen iets te doen of nalaten waarvan algemeen erkend wordt dat het schadelijk is voor mens en/of milieu.⁶ Hierbij moet wel opgemerkt worden dat deze rechtszaken voor de civiele rechter worden gebracht. Het is echter niet altijd mogelijk voor slachtoffers om via deze weg genoegdoening te krijgen voor de schending van hun rechten, onder andere omdat civiele procedures duur zijn.⁷ Het doen van aangifte kan dan uitkomst bieden en geniet om meerdere redenen de voorkeur boven een civiele procedure. Om te beginnen, is het doen van aangifte tegen een onderneming financieel laagdrempeliger dan het starten van een civiele procedure. Bovendien gaat er een afschrikwekkende werking vanuit als de Nederlandse staat een onderneming strafrechtelijk aansprakelijk stelt voor ernstige mensenrechtenschendingen. In zo'n proces heeft het Openbaar Ministerie ook een gelijkwaardigere positie tegenover een onderneming, Een ander belangrijk voordeel van een strafprocedure is dat risico's voor activisten en maatschappelijke

⁵ Vanwege deze obstakels heeft SOMO een project ontwikkeld waarbij slachtoffers worden ondersteund met niet-juridische klachtenprocedures. Voor meer informatie hierover zie [Human Rights & Grievance Mechanisms - SOMO](#), geraadpleegd op 5 april 2023.

⁶ Zie o.a. de rechtszaak tegen Shell voor de vervuiling van de Nigerdelta door vier boeren: [Alles wat je wil weten over de rechtszaak tegen Shell in Nigeria](#), het laatst geraadpleegd op 14 januari 2023.

⁷ Enneking e.a., *NTCM/NJCM-Bull* 2011, p. 543-544

organisaties in de landen waar de schendingen plaatsvinden, worden opgevangen. Dit soort vervolging geeft tot slot ook een politiek signaal af dat ondernemingen zich moeten realiseren dat zij in Nederland niet weggelopen met het ontwijken van hun aansprakelijkheid wanneer zij profiteren van mensenrechtenschendingen.

Wanneer een onderneming in Nederland gevestigd is en in Nederland de omzet ontvangt en besteedt die het genereert in het buitenland, dan kan die onderneming in Nederland strafrechtelijk aansprakelijk gesteld worden voor het schenden van mensenrechten in het buitenland. Welke mogelijkheden een strafprocedure biedt en of deze genoegdoening en verandering kunnen brengen, moet echter nog blijken. Bij een van de eerste aangiftes tegen een onderneming voor het plegen van mensenrechtenschendingen heeft het Openbaar Ministerie besloten de zaak te seponeren.⁸ Bij de overwegingen van het Openbaar Ministerie om de zaak te seponeren (de complexiteit van de zaak, de stappen die de onderneming Riwal zelf had gezet om de activiteiten te staken en de beperkte bijdrage die het had geleverd aan de bouw van de bezettingsmuur), kunnen vraagtekens gezet worden. Het heeft er echter niet voor gezorgd dat er geen nieuwe aangiftes zijn gedaan tegen ondernemingen voor hun betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen.⁹

1.2 PROBLEEMSTELLING EN DEELVRAGEN

Het doel van dit onderzoek is om te verkennen welke mogelijkheden het Nederlandse strafrecht biedt om ondernemingen te vervolgen die profiteren van ernstige mensenrechtenschendingen in het buitenland. In het commune strafrecht zijn er namelijk delictsomschrijvingen die zich lenen voor het vervolgen van bepaalde mensenrechtenschendingen, zij het niet indirect.¹⁰ Dit onderzoek heeft als uitgangspunt situaties waarbij mensenrechtenschendingen in het buitenland verweven zijn met de dagelijkse behoeften van Nederlandse burgers zoals bankieren en kleding kopen. Het

⁸ Zie hiervoor [Riwal wordt niet \(verder\) vervolgd wegens betrokkenheid bij bouw Israëlische Muur en nederzettingen](#), geraadpleegd op 19 januari 2023.

⁹ Zie o.a. de aangifte tegen kledingconcern C&A: [Alleged forced labor in China: The role of European textile brands and supermarket chains](#), en de [Aangifte tegen de Rabobank Groep](#), geraadpleegd op 19 januari 2023.

¹⁰ Van Gelder en Ryngaert, *TBSH* 2017, p. 120

standpunt daarbij is dat Nederlandse ondernemingen in zekere zin bijdragen aan het in stand houden van de mensenrechtenschendingen, omdat hun winsten hiervan afhankelijk zijn. Vanwege het financiële aspect wordt de nadruk gelegd op de mogelijkheden om gegenereerde winsten in het buitenland als gevolg van mensenrechtenschendingen aan te pakken. Hierbij wordt verondersteld dat een onderneming op de hoogte is van de illegale oorsprong van het vermogen, omdat het bekend is dat bij het genereren van dit vermogen mensenrechten zijn geschonden. Vanwege de focus op het financiële aspect moet een onderneming profijt of voordeel hebben van het beleid dat wordt gevoerd. Omdat er sprake is van het profiteren van mensenrechtenschendingen worden de mogelijkheden verkend waarbij dit financiële aspect kan worden bestraft. De Nederlandse strafwet biedt twee mogelijkheden daartoe, te weten art. 237f Sr. (mensenhandel) en art. 420quater Sr. ((schuld)witwassen)). Deze twee strafbepalingen worden met elkaar vergeleken om een kader te schetsen van de mogelijkheden die beide strafbaarstellingen kunnen bieden om Nederlandse ondernemingen die profiteren van mensenrechtenschendingen in het buitenland in Nederland te vervolgen. Hierbij wordt onderzocht hoe deze mogelijkheden, indien aanwezig, voldoende kunnen worden benut. Voor dit doel is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

‘Bieden de strafbaarstellingen voor witwassen en mensenhandel voldoende basis om Nederlandse ondernemingen strafrechtelijk aansprakelijk te stellen voor het profiteren van ernstige mensenrechtenschendingen in het buitenland?’

Om de hoofdvraag te beantwoorden, is het onderzoek opgedeeld in een aantal onderdelen waarvoor de volgende deelvragen als leidraad gelden:

- 1) Welk soort situaties lenen zich voor een mogelijke vervolging voor het profiteren van mensenrechtenschendingen via witwassen en mensenhandel?
- 2) Op welke wijze kan een onderneming als rechtspersoon strafrechtelijk aansprakelijk worden gesteld?
- 3) Aan welke voorwaarden moet worden voldaan om een onderneming te kunnen vervolgen voor witwassen en mensenhandel?
- 4) Hoe kan vervolging van een onderneming via witwassen en mensenhandel mogelijk worden gemaakt wanneer een onderneming profiteert van mensenrechtenschendingen?

De deelvragen worden in de aangegeven volgorde in aparte hoofdstukken behandeld. In hoofdstuk twee wordt een beeld geschetst van het soort zaken dat zich zou lenen voor het doen van aangifte van mensenhandel of witwassen. Ter illustratie van de mogelijkheden in de praktijk is voor dit onderzoek gekozen om beide strafbaarstelling toe te passen op de casus van Oeigoerse dwangarbeiders in China. In dit hoofdstuk wordt de casus besproken. In hoofdstuk drie wordt uiteengezet wat de criteria zijn om een onderneming strafrechtelijk aansprakelijk te stellen. Hiervoor komen de relevante literatuur en jurisprudentie aan bod. In hoofdstuk vier wordt eerst witwassen als strafbaar feit beschreven, gevolgd door een beschrijving van de voorwaarden voor witwassen door een rechtspersoon. Vervolgens wordt mensenhandel als strafbaar feit, de omstandigheden waaronder sprake is van mensenhandel, de voorwaarden voor het profiteren van mensenhandel beschreven. Er volgt een algemene beschrijving van de delicten en wat er nodig is om te voldoen aan de delictsomschrijvingen en strafrechtelijke aansprakelijkheid vast te stellen. Vervolgens volgt in hoofdstuk vijf een analyse en vergelijking waarin geschetst wordt hoe een onderneming op basis van beide delicten strafrechtelijk aansprakelijk gesteld kan worden voor internationale mensenrechtenschendingen. In dit hoofdstuk worden de theorie en de bevindingen uit hoofdstuk drie over de strafrechtelijke aansprakelijkheid van ondernemingen toegepast op de theorie en bevindingen uit hoofdstuk vier. Op basis hiervan wordt ten aanzien van de onderzochte mogelijkheden geïndiceerd of deze geschikt zijn voor het vervolgen van ondernemingen voor ernstige mensenrechtenschendingen in het buitenland. Daarnaast volgen er aanbevelingen voor de praktijk en wordt stilgestaan bij de mogelijke implicaties van de toepassing van de bevindingen in de praktijk. Tot slot volgt de conclusie met antwoord op de onderzoeksvraag.

1.3 METHODOLOGIE

Om het onderzoek meer tot de verbeelding te laten spreken, is er eerst een fenomeenbeschrijving en een casus waar de theorie op wordt toegepast. Hiervoor wordt informatie uit niet-juridische bronnen gebruikt zoals onderzoeken van mensenrechtenorganisaties en mediabronnen. Voor het juridische deel van dit onderzoek worden de basisconcepten en de heersende opvattingen geschetst die betrekking hebben op de strafbaarheid van de rechtspersoon, witwassen en mensenhandel voor zover van belang voor de beantwoording van de onderzoeksvraag. Dit is gedaan op basis van literatuur- en

jurisprudentieonderzoek. In de analyse worden de bevindingen uit het juridische onderzoek toegepast op de casus.

H.2 ONDERNEMINGEN EN MENSENRECHTENSCHENDINGEN

Wanneer ondernemingen wereldwijd opereren, kan hun beleid mensenrechtenschendingen veroorzaken of eraan bijdragen. Ondanks dat deze mensenrechtenschendingen overal ter wereld plaats kunnen vinden, is het ter verantwoording roepen van de daders niet overal mogelijk. Globalisering heeft er namelijk toe geleid dat een groot gedeelte van de economische activiteiten van ondernemingen zich hebben verplaatst naar landen met goedkope arbeidskrachten én zwak democratisch bestuur.¹¹ Dat bemoeilijkt toegang tot de rechter en compensatie voor de slachtoffers van mensenrechtenschendingen wanneer die het gevolg zijn van het handelen of nalaten van ondernemingen.

Het wordt steeds moeilijker voor ondernemingen om ernstige mensenrechtenschendingen te negeren of te ontkennen ervan op de hoogte te zijn dat deze kunnen plaatsvinden in hun productieketens. In deze tijd is informatie over de betreffende omstandigheden vaak vrijelijk beschikbaar door het werk van activisten en mensenrechtenorganisaties. Daar komt ook bij dat consumenten het steeds belangrijker vinden om te weten waar zij voor betalen.¹² Ondanks dat verschillende keurmerken consumenten kunnen helpen bij het maken van verantwoorde keuzes valt het gros van de diensten en producten die zij afnemen niet onder de keurmerken. Bovendien zijn het vaak ondernemingen zelf die informatie verschaffen over hun activiteiten en de impact die dat heeft op mens en milieu. Het gebrek aan transparantie alsook de keuze om te kiezen hoe informatie wordt gepresenteerd, zorgen voor een vertekend of onvolledig beeld van bedrijfsactiviteiten. Onderzoek naar de effectiviteit van keurmerken, dat wil zeggen of producenten de gestelde doelen die gekoppeld zijn aan een keurmerk bereiken, heeft uitgewezen dat keurmerken niet garanderen dat producenten zich houden aan de voorwaarden

¹¹ Ullah, S, et. all (2020), p.6-9

¹² Zo is er de [Eerlijke Geldwijzer](#) voor bankzaken, verzekeringen en pensioenen die onderzoek doet naar het beleid en de praktijk bij financiële instellingen. Voor kleding bestaat er onder andere de [Schone Kleren Campagne](#). Daarnaast zijn er voor verschillende producten [keurmerken](#) ontwikkeld zodat consumenten een bewuste keus kunnen maken.

die zij stellen.¹³ De keurmerken die er zijn, kunnen opgedeeld worden in keurmerken voor producten en keurmerken voor diensten. Hierna volgt een korte achtergrond bij de problematiek die speelt bij zowel producten als diensten en aan wat voor zaken gedacht kan worden als het gaat om internationale mensenrechtenschendingen.

2.1 HET AANBIEDEN VAN PRODUCTEN

Het groente en fruit uit de supermarkt en de kleding die wij dragen zijn voorbeelden van producten die niet altijd op een ethische manier worden geproduceerd. Bekende kledingmerken zoals H&M, Zara en Nike laten hun producten maken in sweatshops. Ernstige mensenrechtenschendingen zoals kinderarbeid¹⁴, uitbuiting en gevaarlijke werkomstandigheden¹⁵ zijn aanhoudende problemen in de productieketens van grote kleding- en schoenenmerken. Hierbij zijn het tewerkstellen van kinderen en volwassenen gedurende onredelijke werktijden onder mensonterende omstandigheden en voor weinig tot geen loon aan de orde van de dag. Ook onze groente en fruit worden geplukt onder slechte werkomstandigheden en voor lage lonen.¹⁶ Het zijn juist deze arbeidsomstandigheden bij de productie die ondernemingen in staat stellen om de productiekosten laag te houden en hun winsten te maximaliseren.

Mensenrechtenorganisaties vragen al vele jaren aandacht voor de omstandigheden waaronder onze kleding wordt gemaakt. Dit probleem werd vorig jaar op de agenda van het Openbaar Ministerie in Nederland gezet toen het 'European Center for Constitutional and Human Rights' (ECCHR) aangifte deed tegen een aantal bedrijven met een Europees hoofdkantoor in Nederland. Volgens ECCHR is er voldoende bewijs dat de Chinese overheid Oeigoerse gevangenen te werk stelde in de textielindustrie waar zij gedwongen worden om onder andere

¹³ Rapport van SOMO: [Looking good on paper](#) (2018), geraadpleegd op 12 maart 2023.

¹⁴ Zie onder andere dit rapport van SOMO: [Branded childhood - How garment brands contribute to low wages, long working hours, school dropout and child labour in Bangladesh](#) (2017).

¹⁵ Human Rights Watch rapporteerde hierover in hun rapport [Follow the Thread – The need for Supply Chain Transparency in the Garment and Footwear Industry](#).

¹⁶ Zie L. Berger, [Duurzame toekomst voor de landbouw? Niet zolang arbeidsmigranten wegwerpproducten zijn - De Correspondent](#), De Correspondent, 28 april 2021 en [FairWork - Moderne slavernij in het Nederlandse bedrijfsleven](#) (2022).

garen en katoen te vervaardigen die vervolgens door Nederlandse (kantoorhoudende) ondernemingen worden gebruikt voor het maken van hun producten. Het ECCHR is duidelijk over de redenen voor het doen van aangifte tegen de genoemde ondernemingen in plaats van het starten van een civiele procedure. Om te beginnen is het onmogelijk voor de Oeigoeren om zelf de bedrijven die profiteren van hun dwangarbeid aansprakelijk te stellen in China doordat zij geen toegang hebben tot de rechter. Daarnaast bestaat er een reëel gevaar voor individuen en hun familieleden als zij via een gerechtelijke procedure het beleid ten aanzien van de behandeling van de Oeigoeren door de Chinese staat ter discussie zouden stellen.¹⁷

2.2 HET AANBIEDEN VAN DIENSTEN

Het direct uitbuiten van mensen tijdens productieprocessen spreekt wellicht makkelijker tot de verbeelding dan mensenrechtenschendingen bij het afnemen van diensten. Een situatie waarbij verschillende vormen van mensenrechtenschendingen aan de orde zijn, is de bezetting van Palestina. Al geruime tijd worstelen de EU en de lidstaten met de invoer van producten afkomstig uit Israëliische nederzettingen naar de Europese Unie. Dat geldt ook voor diensten die worden aangeboden door Israëliische bedrijven die betrokken zijn bij de bezetting. Enige tijd geleden kwam dit weer onder de aandacht na een oproep aan de HEMA om wijnen die afkomstig waren uit de bezette Palestijnse gebieden niet te verkopen.¹⁸ De oproep beperkt zich echter niet alleen tot wijn.¹⁹ In het geval van de bezette Palestijnse gebieden gaat het niet alleen om het gebruik van het bezette land voor landbouwproductie. Ook wat betreft onze vakanties zijn er ondernemingen die profiteren van ernstige mensenrechtenschendingen die gepaard gaan met het gebruiken van bezet grondgebied. Door woningen en ruimtes te boeken via Airbnb en Booking.com dragen consumenten bij aan het in stand houden van ernstige mensenrechtenschendingen. Israëliische kolonisten hebben bezitgenomen van Palestijnse woningen en grond in bezet Oost-Jeruzalem en op de Westelijke Jordaanoever en verhuren via Airbnb en Booking.com deze woningen en hotelkamers. Hiervan is bekend dat deze

¹⁷ [Alleged forced labor in China: The role of the textile brands in the Netherlands](#), geraadpleegd op 30 november 2022.

¹⁸ [HEMA onder vuur om relatie met fout Israëliisch bedrijf](#), geraadpleegd op 30 november 2022.

¹⁹ [Stop Trade With Settlements](#), geraadpleegd op 30 november 2022.

gelegen zijn in bezet gebied.²⁰ Herhaaldelijke oproepen aan Booking.com en Airbnb om dit niet te faciliteren, hebben niet geleid tot verandering van het beleid.

Niet iedereen zal gebruik maken van de diensten van Airbnb en Booking.com in het algemeen en specifiek voor accommodatie in de bezette Palestijnse gebieden. Wat iedereen wel doet is gebruik maken van een bank. Doordat een bank een lening verstrekt, verzekeringen aanbiedt aan of belegt in aandelen van bedrijven die betrokken zijn bij mensenrechtenschendingen kan het ook bijdragen aan die mensenrechtenschendingen. Het geld van consumenten wordt op deze wijze gebruikt voor het faciliteren van een bezetting doordat meerdere Nederlandse financiële instellingen betrokken zijn bij investeringen in en financieringen van projecten in bezet Palestijns gebied.²¹

Tegen deze achtergrond is er eerder aangifte gedaan tegen een onderneming die zich schuldig maakte aan ernstige mensenrechtenschendingen in Palestina. De Palestijnse mensenrechtenorganisatie Al-Haq deed aangifte van oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid door Riwal, omdat Riwal hoogwerkers en kranen leverde voor de bouw van de Muur en nederzettingen door Israël op de Westelijke Jordaanoever.²² De druk van het strafrechtelijk onderzoek, o.a. een inval bij Riwal en de aandacht die de aangifte kreeg, hebben ertoe geleid dat Riwal de activiteiten in en met Israël heeft gestaakt.²³ Ondanks dat er geen strafzaak is gekomen, liet deze zaak zien dat het mogelijk is om het Openbaar Ministerie ertoe te bewegen om dit soort ernstige mensenrechtenschending, na aangifte door een mensenrechtenorganisatie, te laten onderzoeken.

Wat de hiervoor aangehaalde voorbeelden gemeen hebben, is dat mensenrechtenorganisaties al uitvoerig onderzoek hebben gedaan naar de specifieke situaties, de kennis en kunde hebben

²⁰ Zie hiervoor het rapport van Human Rights Watch: [Bed and Breakfast on Stolen Land: Tourist Rental Listings in West Bank Settlements | HRW](#)

²¹ [Exposing the financial flows into illegal Israeli settlements](#), geraadpleegd op 30 november 2022.

²² [Dutch Public Prosecution Raids Headquarter of the Dutch Company Riwal](#), geraadpleegd op 30 november 2022.

²³ [Geen verder onderzoek naar kraanverhuurder](#), geraadpleegd op 30 november 2022.

om schendingen goed onderbouwd in kaart te brengen en bewijs hebben kunnen leveren dat nodig is om vervolging van ondernemingen mogelijk te maken. Op deze manier wordt een groot deel van het bewijs dat nodig is voor de vervolging van een onderneming dus al geleverd aan het Openbaar Ministerie door experts. Het is dan aan het Openbaar Ministerie om te onderzoeken of de bewijzen betrouwbaar zijn en hoe het een onderneming op basis van dat bewijs strafrechtelijk aansprakelijk kan stellen voor mogelijke mensenrechtenschendingen.

2.3 CASUS: OEIGOERSE DWANGARBEIDERS

Voor dit onderzoek worden de strafbepalingen voor witwassen en mensenhandel toegepast op de casus van katoen uit China dat bewerkt is door Oeigoerse dwangarbeiders.

Mensenrechtenorganisaties hebben naast vergaande beperkingen van de rechten van de Oeigoeren vastgesteld dat Oeigoeren in China onder dwang arbeid verrichten. Er wordt gekeken naar het profiteren van de uitbuiting van de Oeigoeren bij de productie van katoen en naar het witwassen van de winsten die worden gegenereerd met de verwerking van die katoen in kleding.

Sinds een aantal jaren verschijnen er alarmerende berichten en daaropvolgende rapporten van mensenrechtenorganisaties over martelingen, heropvoedingskampen en gedwongen arbeid van Oeigoeren in de Chinese regio Xinjiang. De behandeling van de Oeigoeren wordt door de Verenigde Naties, mensenrechtenorganisaties en verschillende overheden gezien als misdaden tegen de menselijkheid.²⁴ De islamitische minderheid wordt door de Chinese overheid stelselmatig vervolgd en duizenden worden gedwongen te werken in werkkampen. De Oeigoeren worden tewerkgesteld in de Chinese katoenindustrie²⁵ maar ook in toeleveringsketens voor auto's.²⁶ Voor de Nederlandse context is de katoenproductie van belang, omdat deze katoen ook wordt verkocht aan Europese ondernemingen. Op basis van

²⁴ [OHCHR Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People's Republic of China](#), geraadpleegd op 28 december 2022.

²⁵ Amnesty International: ["Like we were enemies in a war" China's mass internment, torture and persecution of muslims in Xinjiang](#), geraadpleegd op 28 december 2022.

²⁶ Business & Human Rights Centre: [Driving Force - Automotive Supply Chains and Forced Labor in the Uyghur Region](#), geraadpleegd op 6 april 2023.

recente rapporten en aangiften is bekend dat een van de ondernemingen die gebruik heeft gemaakt van katoen dat met gedwongen arbeid is bewerkt door Oeigoeren het Nederlandse C&A was. Het bedrijf ontkende net als de andere ondernemingen die werden genoemd, te werken met leveranciers uit de regio waar het onderzoek betrekking op had.²⁷ De katoen wordt in landen als Bangladesh, Myanmar en Vietnam verwerkt tot kleding die in Europa in de winkels komt. Nederlandse kledingconcerns zoals C&A nemen deze kleding af of produceren ze zelf met de ingekochte katoen, maar betwisten dat zij gebruik maken van katoen uit Xinjiang. Er worden geen rechtstreekse zaken gedaan met concentratiekampen of fabrieken waar gedwongen arbeid wordt verricht, maar slechts met tussenleveranciers.²⁸ De kledingmerken beweren dat het hierdoor moeilijk is om te achterhalen of hun kleding gemaakt is van katoen die door dwangarbeiders is bewerkt. Onderzoek heeft echter uitgewezen dat wel te achterhalen is welke Chinese leveranciers gebruik maken van dwangarbeid voor de bewerking van de katoen en kleding die zij verkopen.²⁹

Uitbuiting is bij wet verboden. Het vermogen dat wordt verdiend hieraan heeft een illegale herkomst. De Oeigoerse casus wordt gebruikt om te illustreren hoe er geprofitteerd wordt van de uitbuiting van de Oeigoeren.

H.3 STRAFRECHTELIJKE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE RECHTSPERSOON

In het voorgaande hoofdstuk zijn situaties besproken die illustreren hoe groot en divers het probleem is dat ondernemingen profiteren van mensenrechtenschendingen en is de casus uiteengezet die als achtergrond dient voor dit onderzoek. In dit hoofdstuk wordt geïllustreerd hoe het daderschap van ondernemingen geconstrueerd kan worden. Hiervoor worden een aantal strafrechtelijke basisbegrippen en – concepten toegelicht. Een belangrijk vereiste om rechtspersonen voor de Nederlandse rechter strafrechtelijk te vervolgen, is dat de Nederlandse rechter rechtsmacht heeft. Doordat dit onderzoek uitsluitend gericht is op Nederlandse

²⁷ One World: [Bijna alle grote modemerken zijn betrokken bij Oeigoerse dwangarbeid](#), geraadpleegd op 28 december 2022.

²⁸ Nederlands Dagblad: [Made by Oeigoeren: kleding uit Oeigoerse concentratiekampen ligt in Nederlandse winkels](#), geraadpleegd op 9 april 2023.

²⁹ Laura T. Murphy et.al, [Laundering Cotton How Xinjiang Cotton is Obscured in International Supply Chains](#), Sheffield Hallam University (2021).

bedrijven, wordt de rechtsmacht van de Nederlandse rechter verondersteld op basis van het nationaliteitsbeginsel.³⁰

3.1 DADERSCHAP VAN RECHTSPERSONEN

Oorspronkelijk was de idee dat daderschap alleen gold voor natuurlijke personen die door hun doen of nalaten een strafbaar feit beginnen. Uit art. 51 lid 1 Sr (zie bijlage I), volgt dat strafbare feiten door natuurlijke personen en rechtspersonen kunnen worden begaan. Hierdoor is het, mits voldaan wordt aan een aantal criteria, mogelijk om rechtspersonen strafrechtelijk aansprakelijk te stellen voor het overtreden van wetten. Dat geldt ook voor het schenden van mensenrechten. Menselijk handelen ligt echter wel ten grondslag aan het strafbaar stellen van een rechtspersoon. Door de uitbreiding van daderschap is het mogelijk geworden dat zowel de natuurlijke persoon op basis van diens functie als de rechtspersoon als dader kunnen worden aangemerkt (art. 51 lid 2 Sr.). Deze strafbaarheid wordt geconstrueerd door te kijken naar het handelen van natuurlijke personen die in dienst staan van de rechtspersoon.³¹ Als een natuurlijk persoon in de uitoefening van diens functie strafbaar handelt in het belang van de rechtspersoon dan kan menselijk handelen leiden tot strafrechtelijke aansprakelijkheid voor de rechtspersoon.³² Soms kan er sprake zijn van zowel individuele aansprakelijkheid van de natuurlijke persoon als aansprakelijkheid van de rechtspersoon.

Wanneer het gaat om het daderschap van een onderneming ontkomt men er niet aan om te kijken naar het handelen van de bestuurders aangezien een onderneming niet op zichzelf strafbare feiten kan plegen. Daarvoor moet er feitelijk leiding zijn gegeven of opdracht worden gegeven voor het plegen van de strafbare feiten, bijvoorbeeld door een bestuurder of manager van een rechtspersoon. Art. 51 lid 2 Sr. bepaalt dat de feitelijk leidinggevende ook kan worden vervolgd voor strafbare gedragingen van de rechtspersoon als de rechtspersoon een strafbaar feit heeft begaan. De feitelijk leidinggevende kan actief bijdragen aan de strafbare handelingen van de rechtspersoon door beleid te voeren dat leidt tot de strafbare

³⁰ Zie voor een uiteenzetting over rechtsmacht J. de Hullu, 2021, p. 136-146; E.M. van Gelder, *TBS&H* 2017, p. 120-122

³¹ Kamerstukken II 1975-1976, 143 655, nr. 3, blz. 8.

³² HR 21 oktober 2003, NJ 2006, 328, m.nt. Mevis r.o. 3.3 + 3.4

gedragingen. Het is echter ook mogelijk dat een feitelijk leidinggevende niet actief bijdraagt aan strafbare gedragingen van de rechtspersoon en toch vervolgd kan worden. De Hoge Raad heeft bepaald dat hier sprake van is wanneer de feitelijk leidinggevende die bevoegd is, redelijkerwijs gehouden is om maatregelen te treffen ter voorkoming van de verboden gedraging en die maatregelen (niettemin) achterwege laat.³³

Dit brengt ons bij een belangrijk verschil tussen natuurlijke personen en rechtspersonen die strafbare feiten plegen. Het enkel verrichten van een delictsgedraging of het veroorzaken van een door de wetgever ongewild gevolg (*'actus reus'* of *'guilty act'*) is voor strafrechtelijke aansprakelijkheid niet voldoende; de dader dient daarnaast ook een *'guilty mind'* (*'mens rea'*) te hebben. Opzet en schuld zijn de subjectieve bestanddelen van een misdrijf en maken tezamen de subjectieve zijde (*'mens rea'*) daarvan uit. De Hoge Raad geeft aan dat opzet en culpa op verschillende manieren kunnen worden vastgesteld. Het opzet van een natuurlijk persoon kan aan een rechtspersoon worden toegerekend. Voor het opzet van de rechtspersoon is volgens de Hoge Raad niet nodig dat komt vast te staan dat de natuurlijke persoon namens of ten behoeve van de rechtspersoon met dat opzet heeft gehandeld. Het opzet van een rechtspersoon kan onder omstandigheden ook worden afgeleid uit het beleid van de rechtspersoon of de feitelijke gang van zaken binnen de rechtspersoon.³⁴ Hoe meer natuurlijke personen hoger in de organisatie kennis hebben van het schadelijke gedrag of zeggenschap hebben over het verweten gedrag, des te sneller is toerekening mogelijk. Volgens De Hullu veronderstelt feitelijk leidinggeven opzet op het leidinggeven zelf en op het strafbare grondfeit dat door de rechtspersoon wordt begaan. Voorwaardelijk opzet volstaat en feitelijk leidinggeven aan culpoze delicten is goed mogelijk.³⁵ Daarvoor is niet nodig dat de leidinggevende op de hoogte is van de daadwerkelijk door de rechtspersoon begane strafbare feiten. Volgens Hornman moet wat de feitelijk leidinggevende wist op zijn minst verband houden met de gedragingen die de rechtspersoon verweten worden.³⁶

³³ HR 26 april 2016, ECLI:NL:HR:2016:733 NJ 2016, 375, r.o. 3.4.1 (Overzichtsarrest feitelijk leidinggeven).

³⁴ HR 26 april 2016, ECLI:NL:HR:2016:733, NJ 2016/375, r.o. 3.4.2 (Overzichtsarrest feitelijk leidinggeven).

³⁵ De Hullu 2021, p. 486

³⁶ Hornman, *TBSH* 2016, p. 130-131

3.2 FEITELIJK LEIDINGGEVEN EN FUNCTIONEEL DADERSCHAP

Wanneer een natuurlijk persoon feitelijk leiding heeft gegeven, is deze persoon aan te merken als functioneel dader. Functioneel daderschap houdt in dat een persoon als dader van een delict wordt gezien op grond van de maatschappelijke functie die die persoon bekleedt. De functionele dader wordt dan een gedraging aangerekend die een andere natuurlijke persoon heeft verricht. Bij het functioneel daderschap valt de strafbare gedraging onder de verantwoordelijkheid van de functioneel dader.³⁷ Toerekening is mogelijk wanneer voldaan is aan de IJzerdraadcriteria. De Hoge Raad oordeelde in het IJzerdraad arrest dat handelingen van een ondergeschikte waren aan te merken als handelingen van de leidinggevende indien *‘verdachte erover mocht beschikken of de handelingen al dan niet plaatsvonden, en deze behoorden tot de zodanige, welke plaatsvinden blijkens den loop van zaken door de verdachte werd aanvaard of placht te worden aanvaard’*.³⁸ Functioneel daderschap ziet niet alleen op de mogelijkheid om strafbare gedragingen te laten plaatsvinden, maar ook om de mogelijkheid de strafbare gedragingen niet te laten plaatsvinden vanwege de hiërarchisch hogere positie die de functioneel dader heeft.³⁹ Door dit arrest werd toerekening van gedrag op grond van beschikkingsmacht over en aanvaarding van het verboden fysieke gedrag van een ander mogelijk.⁴⁰ Ten aanzien van functioneel daderschap wordt gesproken over het beschikken over en aanvaarden van strafbaar gedrag van ondergeschikten. Bij beschikken bestond de mogelijkheid om te kunnen ingrijpen ten einde de strafbare gedraging te voorkomen. Bij aanvaarden werd de strafbare gedraging blijkbaar geaccepteerd. Daarnaast kan er ook sprake zijn van aanvaarden wanneer *niet de redelijkerwijs te vergen zorg is betracht met het oog op de voorkoming van de gedraging*.⁴¹ Het beschikken over of aanvaarden van strafbaar gedrag wil niet zeggen dat er ook sprake is van opzet of schuld bij de functioneel dader. Opzet of schuld moet steeds afzonderlijk bij de functioneel dader worden vastgesteld.

³⁷ De Hullu, 2021, p. 153

³⁸ HR 23 februari 1954, NJ 1954, 378, IJzerdraad.

³⁹ Ten Voorde, *TBHS* 2016, p. 5-6

⁴⁰ De Hullu, *Materieel strafrecht* 2021/III.4, p. 155

⁴¹ HR 8 december 2015, ECLI:NL:HR:2015,3487, *NJ* 2016, r.o. 2.3.; HR 21 oktober 2003, NJ 2006/328 m.nt. Mevis; Hornman, *DD* 2010, p. 18

3.3 DE DRIJFMESTCRITERIA

Wanneer functioneel daderschap is vastgesteld, kan de volgende stap gezet worden om te beoordelen of een rechtspersoon strafrechtelijk aansprakelijk gesteld kan worden. Hiervoor zijn de criteria van het Drijfmet-arrest leidend. Allereerst moet een strafbare gedraging in redelijkheid aan een rechtspersoon toegerekend kunnen worden om de rechtspersoon als dader aan te merken (art. 51 lid 3 Sr.).⁴² Wanneer er sprake is van een redelijke toerekening verschilt volgens de Hoge Raad per geval. Dat hangt af van de concrete omstandigheden van het geval en wordt per geval dus anders gewogen. Vervolgens moet er worden beoordeeld of de gedragingen hebben plaatsgevonden in de sfeer van de rechtspersoon. Dat is noodzakelijk om gedragingen aan de rechtspersoon te kunnen toerekenen. Gedragingen hebben plaatsgevonden in de sfeer van de rechtspersoon als:

- Het gaat om een handelen of nalaten van iemand die hetzij uit hoofde van een dienstbetrekking hetzij uit anderen hoofde werkzaam is ten behoeve van de rechtspersoon;
- De gedraging past in de normale bedrijfsvoering of taakuitvoering van de rechtspersoon;⁴³
- De gedraging de rechtspersoon dienstig is geweest in het door hem uitgeoefende bedrijf of in diens taakuitvoering;
- De rechtspersoon vermocht erover te beschikken of de gedraging al dan niet zou plaatsvinden en zodanig of vergelijkbaar gedrag werd blijkens de feitelijke gang van zaken door de rechtspersoon aanvaard of placht te worden aanvaard.

Onder bedoeld aanvaarden is mede begrepen het niet betrachten van de zorg die in redelijkheid van de rechtspersoon kon worden gevergd met het oog op de voorkoming van de gedraging.⁴⁴

De Drijfmet-criteria worden toegepast om vast te stellen of een rechtspersoon als dader kan worden aangemerkt. Hierboven is al kort ingegaan op schuld en opzet bij de natuurlijke persoon. Om een onderneming strafrechtelijk aansprakelijk te stellen is niet alleen bewijs

⁴² HR 21 oktober 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF7938. *NJ* 2006/328, m.nt. Mevis; *M&R* 2004/53, m.nt. Hendriks (*Drijfmet*), r.o. 3,4.

⁴³ HR 23 februari 1993: ECLI:NL:HR:1993:AD1835, *NJ* 1993/605: HR 29 maart 2005, ECLI:NL:HR:2005:AR7619.

⁴⁴ HR 21 oktober 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF7938, r.o. 3.4

vereist voor van de *actus reus (guilty act)*, maar ook van de *mens rea (guilty mind)*. Er moet dan worden bewezen dat een onderneming intentioneel roekeloos of met grove nalatigheid heeft gehandeld.⁴⁵ Dit ziet dus op culpa. Culpa is verwijtbare aanmerkelijke onvoorzichtigheid. De dader had anders kunnen en moeten handelen. Het ingetreden gevolg is te wijten aan het onvoorzichtige gedrag, omdat het gedrag in strijd was met wat van de verdachte kon worden verwacht.⁴⁶ Voor aansprakelijkheid is vereist dat een zekere maatschappelijke norm geschonden is.⁴⁷

Zoals eerder benoemd, moet per geval beoordeeld worden of er sprake is van redelijke toerekening en moet dit aan de hand van nadere omstandigheden geconcretiseerd worden. De criteria die erop zien of gedragingen in de sfeer van de rechtspersoon hebben plaatsgevonden zijn niet cumulatief en zien op toerekening van gedragingen van anderen (medewerkers) aan de rechtspersoon.⁴⁸ Uit de Drijfmest-criteria volgt dat ondernemingen voorzorgsmaatregelen moeten treffen om te voorkomen dat bepaalde gedragingen plaatsvinden. Daarbij wordt gekeken of gedragingen binnen de normale bedrijfsvoering van de rechtspersoon passen.

Met name de tweede en derde criteria zijn van belang bij de toerekening van daderschap. Immers, als gedragingen een vast onderdeel zijn van de bedrijfsvoering van een rechtspersoon en medewerkers van het bedrijf op de hoogte zijn hiervan dan wordt het moeilijker om de handelingen te ontkennen en dat het bedrijf profijt heeft gehad van die handelingen. Dit kan echter ook problemen opleveren bij het vervolgen van ondernemingen, omdat ondernemingen doorgaans indirect betrokken zijn bij de door de hoofddaders gepleegde misdrijven en deze betrokkenheid een bijeffect is van bedrijfsactiviteiten die niet zijn gericht op het plegen van misdrijven, maar op het maken van winst. Dit kan het lastiger maken om te bewijzen dat de verdachte onderneming met opzet handelde en dat de bedrijfsactiviteiten in een causaal verband staan met de misdrijven die zijn gepleegd.⁴⁹ Hoe meer het verband tussen

⁴⁵ Van Gelder en Ryngaert, *TBSH* 2017, p. 119

⁴⁶ De Hullu, 2021, p.251-252

⁴⁷ Grimmelikhuijzen, *DD* 2019, p.11-12

⁴⁸ Hornman, *DD* 2010, p. 9

⁴⁹ Cupido, M. et.all., *AIp* 2017.

rechtspersoon en strafbaar feit kan worden betwist, des te uitgebreider de motivering voor de toerekening dus moet zijn.

3.4 DEELCONCLUSIE

In dit hoofdstuk is besproken hoe ondernemingen via de leidinggevenden zich niet kunnen onttrekken aan hun wettelijke verantwoordelijkheden indien zij betrokken zijn bij strafbare feiten. Dit geldt ook voor mensenrechtenschendingen. Het is goed mogelijk dat wanneer een onderneming terecht zou staan voor mensenrechtenschendingen in het buitenland het verweer zal voeren dat de gedragingen die hebben geleid tot mensenrechtenschendingen niet zijn aanvaard door de onderneming of dat zij daar niet over konden beschikken. Doordat de Hoge Raad de IJzerdraad-criteria ten aanzien van dit punt heeft verruimd valt onder aanvaarden mede het niet voldoen aan de zorgplicht ter voorkoming van de gedraging.⁵⁰ Een onderneming zou strafrechtelijke aansprakelijkheid alleen kunnen ontlopen wanneer er wel in redelijkheid maatregelen zijn getroffen om mensenrechtenschendingen te voorkomen. Simpelweg ontkennen op de hoogte te zijn van misstanden is niet mogelijk aangezien veel informatie over mogelijke mensenrechtenschendingen algemeen bekend zijn. Een onderneming zal moeten aantonen dat het ook niet kon beschikken over de gedragingen die gekwalificeerd kunnen worden als mensenrechtenschendingen.

Was het inderdaad niet mogelijk om de mensenrechtenschending te stoppen? En als dat niet zo was voordat een onderneming op de hoogte was van de schendingen, wat weerhoudt een onderneming er dan van om na bekend te zijn geworden met de feiten andere keuzes te maken? Met andere woorden, hoe garandeert een onderneming dat het niet blijft verdienen aan mensenrechtenschendingen?

Op basis van de Drijfmest-criteria zal een onderneming moeten onderbouwen dat er geen beleid wordt gevoerd waarbij mensenrechtenschendingen worden geaccepteerd als onderdeel van de normale bedrijfsvoering. Daarnaast moet een onderneming ook laten zien dat het met

⁵⁰ Hornman, *DD* 2010, p. 18

gepaste zorgvuldigheid zaken doet in omstandigheden waarin mensenrechtenschendingen kunnen plaatsvinden.

H. 4 WITWASSEN EN MENSENHANDEL

De redenen om witwassen en mensenhandel strafbaar te maken, zijn verschillend. Waar de strafbaarstelling van mensenhandel vanzelfsprekend ziet op de bescherming van de lichamelijke integriteit heeft de strafbaarstelling van witwassen een economisch doel. Door te focussen op het financiële aspect bij mogelijke mensenrechtenschendingen kan het Openbaar Ministerie via deze twee strafbepalingen mogelijk een wijder net uitgooien om daders te berechten. In dit hoofdstuk worden de strafbaarstellingen witwassen en mensenhandel besproken en komt aan bod wat er nodig is om ondernemingen te vervolgen voor beide.

4.1 WITWASSEN

Witwassen heeft als doel de illegale herkomst van gelden of voorwerpen te verhullen.⁵¹ Het is het verbergen en/of een schijnbaar legale status geven aan een voorwerp dat afkomstig is uit een misdrijf, zodat het geïnvesteerd kan worden in de bovenwereld.⁵² Witwassen is strafbaar gesteld om te voorkomen dat de integriteit van het financiële en economische verkeer wordt aangetast doordat gelden met een criminele oorsprong worden <<gewit>> en weer een (schijnbaar) legale rol in dat verkeer kunnen gaan spelen *zonder* dat dit voor bonafide deelnemers aan dat verkeer kenbaar is. De bonafide deelnemers worden dus ongemerkt betrokken bij het handelen van criminelen. Anderen, die wel op de hoogte zijn, worden door de grote sommen geld waarom het gaat, makkelijk in de verleiding gebracht om hun medewerking te verlenen aan de betrokken constructies door beschikbaarstellingen van hun (financiële of juridische) expertise of door gebruikmaking van de gelegenheid die hun functie hun biedt... Witwassen vormt dus een bedreiging voor de maatschappelijke orde.⁵³ Met het strafbaar stellen van witwassen had de wetgever vooral situaties in gedachten waarbij er vermogen was vergaard uit criminele activiteiten zoals het verhandelen van drugs of de

⁵¹ Kamerstukken II 2000/01, 27159, nr. 5, p.1

⁵² [Witwassen: wat is dat?](#), geraadpleegd op 17 januari 2022.

⁵³ Kamerstukken II 1999/2000, 27159, nr. 3, p. 5

advocaat die zich contant laat uitbetalen zonder zich te vergewissen van de herkomst van het contante geld. Wanneer men kijkt naar de reden waarom witwassen moet worden voorkomen of worden bestraft wanneer het plaatsvindt, dan is het voorkomen van mensenrechtenschendingen niet direct iets dat te binnen schiet. Er kan echter goed betoogd worden dat het voorkomen van aantasting van de integriteit van het financiële en economische verkeer ook inhoudt dat verdiensten als gevolg van mensenrechtenschendingen niet 'gewit' mogen worden en dus via de weg van antiwitwaswetgeving aangepakt kan en moet worden. Immers, deze inkomsten hebben een illegale herkomst.

4.1.1 DE STRAFBAARSTELLING VAN WITWASSEN

Witwassen heeft een doleuze en een culpoze variant. Om tot een bewezenverklaring van witwassen van vermogen te komen dat is verdiend door het schenden van mensenrechten is het uitgangspunt dat een onderneming op de hoogte is of had moeten zijn van de mensenrechtenschendingen in de productieketen(s) van de onderneming of de geldstromen van een financiering.

Er zijn verschillende varianten van witwassen. Voor art. 420bis Sr. (zie bijlage II) moet een verdachte weten dat het goed uit enig misdrijf afkomstig is, dus *willens en wetens*, en de herkomst van het goed willen verhullen of verbergen. Het handelen van de verdachte is dus gericht op het verhullen van de herkomst van het goed. Dat is anders voor art. 420quater Sr. (zie bijlage III). Hierbij had de verdachte *redelijkerwijs moeten vermoeden* dat het voorwerp afkomstig is uit enig misdrijf. 'Redelijkerwijs moeten vermoeden' duidt op de zogenaamde schuld of culpa, ter onderscheiding van opzet. De aanmerkelijke onvoorzichtigheid heeft betrekking op het gegeven dat bij enig nadenken een verdachte had kunnen vermoeden dat het voorwerp afkomstig is uit een misdrijf. Er is dan sprake van min of meer grote onachtzaamheid.⁵⁴ Aangezien de bedrijfsvoering van ondernemingen niet gericht zal zijn op het plegen van misdrijven, maar op het genereren van winst zal de opzet tot het witwassen lastig te bewijzen zijn. Het Openbaar Ministerie zal dus moeten gaan voor vervolging van witwassen op grond van art. 420quater Sr. Op het punt van de criminele herkomst is volgens de strafbepaling van artikel 420quater geen opzet vereist, maar is de schuld (culpa)

⁵⁴ Kamerstukken II 2000/01, 27159, 5, p. 11

voldoende. Daarentegen kunnen de in artikel 420quater genoemde handelingen – verbergen of verhullen – moeilijk anders dan opzettelijk worden gepleegd. Men spreekt ook wel van << *ingeblikt* >> opzet.⁵⁵ Dit zou betekenen dat een onderneming om strafrechtelijke aansprakelijkheid te voorkomen, zou kunnen proberen om aan te tonen dat deze roekeloos heeft gehandeld en daarom niet wist dat de winsten afkomstig waren uit een misdrijf. Daarom is voorwaardelijk opzet voldoende voor aansprakelijkheid. Een onderneming moet willens en wetens de aanmerkelijke kans aanvaarden dat er door het handelen iets wordt verborgen of verhuld ten aanzien van het vermogen dat wordt witgewassen.

Voor het vervolgen van witwassen is dan wel nodig dat er een gronddelict in beeld is. Immers, er valt niets wit te wassen als er geen misdrijf is gepleegd. Het Hof Amsterdam oordeelde dat wanneer het gronddelict tijdens het onderzoek buiten beeld is gebleven, er of een vaststelling moet zijn dat het niet anders kan dan dat het in de tenlastelegging omschreven voorwerp van een misdrijf afkomstig is of dat niet is uitgesloten dat het bedoelde voorwerp een legale herkomst heeft.⁵⁶ Dat betekent dat het Openbaar Ministerie feiten en omstandigheden moet aandrazen waaruit blijkt dat het niet anders kan dan dat het in de tenlastelegging genoemde voorwerp uit enig misdrijf afkomstig is. De verdachte moet dan een concrete, verifieerbare en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijke verklaring geven dat het voorwerp niet afkomstig is van een misdrijf.⁵⁷ De feiten en omstandigheden die door het Openbaar Ministerie worden aangedragen dienen dus een witwasvermoeden te funderen. Het is niet noodzakelijk dat de rechter identificeert welk misdrijf precies aan het voorwerp ten grondslag ligt gelet op de formulering ‘uit *enig* misdrijf afkomstig’. Vaak is dit ook niet mogelijk nog is het relevant voor de strafwaardigheid van witwassen. Uit de memorie van toelichting blijkt dat de artikelen 420bis en 420quater zich ook uitstrekken tot witwashandelingen ten aanzien van de indirecte opbrengsten doordat in de bepalingen de woorden << *middellijk of onmiddellijk* >> zijn opgenomen.⁵⁸

⁵⁵ Kamerstukken II 2000/01, 27159, 5, p. 11

⁵⁶ Gerechtshof Amsterdam, 11 januari 2013, ECLI:NL:GHAMS:2013:BY8481

⁵⁷ Hoge Raad 18 december 2018, ECLI:NL:HR:2018:2352, r.o. 2.3.2 + 2.3.3

⁵⁸ Kamerstukken II 1999/2000, 27159, 3, p. 6

4.1.2 WITWASSEN DOOR EEN RECHTSPERSOON

Het primaire doel van een onderneming is gericht op het verdienen van geld en niet het (mede)plegen van mensenrechtenschending. Ondernemingen opereren echter niet in een vacuüm en hun handelen kan er zodoende toch toe leiden dat ongewild of onbewust bijgedragen of verdiend wordt aan mensenrechtenschendingen en handelen op een wijze waarbij de opbrengsten als gevolg hiervan worden wit gewassen. Om te kunnen bepalen of hier sprake van is, zet Hornman⁵⁹ een aantal stappen uiteen om dit vast te stellen:

- 1) Is er sprake van een witwasgedraging?
- 2) Is de onderneming hiervan op de hoogte (wetenschap)?
- 3) Kunnen die gedraging en wetenschap worden toegerekend aan de onderneming?

Witwassen kan vervolgd worden als bekend is dat er gepoogd is om de criminele herkomst van een goed te verhullen. Volgens Hornman is daarbij bepalend of de handelingen gericht en geschikt zijn om het zicht op de herkomst van het vermogen te bemoeilijken. Volgens hem staat niet de intentie van de verdachte maar de objectieve strekking van de gedraging centraal.⁶⁰ De inkomsten van een onderneming zijn vaak opgebouwd uit meerdere inkomstenbronnen of geldstromen. Voor ondernemingen die internationaal opereren, geldt bij uitstek dat voor elke markt en partner onderzoek wordt gedaan naar de risico's voor investeringen en de stabiliteit van de relaties. Of er sprake is van een witwasgedraging kan volgens mij niet los gezien worden van de wetenschap dat winsten gegenereerd worden door het plegen van een misdrijf. Wanneer een onderneming opereert in een conflictgebied of doelbewust zoekt naar een economie waar kosten voor arbeid laag zijn dan is de wetenschap er dat de omstandigheden waaronder ondernomen wordt anders zijn dan in Nederland. Vaak wordt dat zelfs opgezocht om bijvoorbeeld toezicht te ontlopen en hogere rendementen te behalen. De Hoge Raad is echter van oordeel dat het enkel bijschrijven van geld met een criminele herkomst op een bankrekening niet voldoende is om te spreken van witwassen. De gedragingen moeten erop gericht zijn te verhullen wat de herkomst is van het geld. De gedragingen die kunnen duiden op witwassen zijn het opnemen van het geld na storting,⁶¹ het

⁵⁹ Hornman *TBSH*, 2018, p.7

⁶⁰ Hornman *TBSH*, 2018, p.7

⁶¹ HR 18 oktober 2013, *NJ* 2013/496.

aanschaffen van onroerend goed⁶² en het storten van het geld op een derdenrekening van een notaris.⁶³ Gelet op deze voorbeelden zouden mijns inziens handelingen zoals investeringen in bedrijfsactiviteiten en andere bedrijfsonderdelen maar ook het uitkeren van dividend in redelijkheid onder de gedragingen geschaard kunnen worden die kunnen duiden op witwassen wanneer de wetenschap bestaat dat (een deel van) de winsten van een onderneming afkomstig is uit activiteiten waarbij sprake is van mensenrechtenschendingen.

4.2 MENSENHANDEL

Mensenhandel is, helaas, vaak een kwestie van vraag en aanbod voor arbeid, diensten en organen in combinatie met een oneerlijke verdeling van welvaart, mogelijkheden en kansen voor mensen.⁶⁴ Het is een probleem dat zowel op internationaal als nationaal niveau dient aangepakt te worden, omdat de betrokken personen zich vaak over landsgrenzen begeven. Staten zijn zich hiervan bewust en hebben met het oog op het bestrijden van mensenhandel een definitie van mensenhandel vastgelegd in het Palermo Protocol.⁶⁵ Ook deze definitie is een compromis geweest tussen de staten en laat daarom ook ruimte voor interpretatie. Dit Protocol is leidend geweest bij het opstellen van artikel 273f Sr. De wetgever heeft zelf mensenhandel gedefinieerd als het in ruime zin dwingen van mensen om zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van (seksuele) diensten of om eigen organen beschikbaar te stellen.⁶⁶ Menschenhandel heeft verschillende facetten, maar het is bij uitstek een mensenrechtelijk

⁶² HR 5 oktober 2016, NJ 2010/655.

⁶³ HR 5 juli 2016, NJ 2016/334.

⁶⁴ Ruggiero, *International Journal of Sociology of Law* 1997, p. 231-241.

⁶⁵ Protocol inzake de voorkoming, bestrijding en bestraffing van mensenhandel, in het bijzonder vrouwenhandel en kinderhandel, tot aanvulling van het Verdrag van de Verenigde Naties tegen grensoverschrijdende georganiseerde misdaad, zie art. 3a van het Protocol: 'het werven, vervoeren, overbrengen van en het bieden van onderdak aan of het opnemen van personen, door dreiging met of het gebruik van geweld of andere vormen van dwang, ontvoering, bedrog, misleiding, machtsmisbruik of misbruik van kwetsbare positie of het verstrekken of in ontvangst nemen van betalingen of voordelen teneinde de instemming van een persoon te verkrijgen die zeggenschap heeft over een andere persoon, ten behoeve van uitbuiting. Uitbuiting omvat mede: ten minste de uitbuiting van prostitutie van anderen of andere vormen van seksuele uitbuiting, gedwongen arbeid of diensten, slavernij of praktijken die vergelijkbaar zijn met slavernij, onderworpenheid of de verwijdering van organen.

⁶⁶ Kamerstukken II 2003/04 29291, nr.3, p.2

probleem. Rijken stelt daarom voor dat mensenhandel vanuit een mensenrechtelijk kader benaderd moet worden.⁶⁷ Hieruit zouden vier basis verplichtingen volgen voor staten:

- De plicht om mensenhandel strafbaar te stellen;
- De plicht om mensenhandel met gepaste zorgvuldigheid te onderzoeken en vervolgen;
- De bescherming en ondersteuning van slachtoffers van mensenhandel;
- Het aanpakken van de grondoorzaken van mensenhandel.

De Nederlandse overheid heeft met de strafbaarstelling van mensenhandel gepoogd in ieder geval te voldoen aan de eerste verplichting en de tweede plicht beter te kunnen uitvoeren. Een strafbaarstelling kan eraan bijdragen dat mensenhandel beter gesignaleerd kan worden met het oog op strafvervolging en de Nederlandse strafbaarstelling leent zich voor zaken van mensenhandel die zich zowel in Nederland als het buitenland afspelen. In Nederland is de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen belast met de monitoring en rapporteren van mensenhandel. De Nationaal Rapporteur maakt waar mogelijk onderscheid tussen de verschillende vormen van mensenhandel, namelijk binnenlandse en grensoverschrijdende seksuele uitbuiting (gedwongen prostitutie en loverboys), arbeidsuitbuiting (gedwongen arbeid en gedwongen dienstverlening), criminele uitbuiting (slachtoffer worden gedwongen strafbare activiteiten uit te voeren) en gedwongen orgaanverwijdering. Het Openbaar Ministerie maakt dit onderscheid echter niet en toetst enkel of er sprake is van mensenhandel aan de hand van art. 273f Sr.⁶⁸ Dit verschil in inzicht op nationaal niveau vormt geen beletsel voor het vervolgen van zaken van mensenhandel die grensoverschrijdend karakter hebben.

4.2.1 DE STRAFBAARSTELLING VAN MENSENHANDEL

In artikel 237f Sr. zijn seksuele uitbuiting, verschillende vormen van gedwongen arbeid of diensten waaronder de verwijdering van organen, slavernij of praktijken vergelijkbaar met slavernij of dienstbaarheid strafbaar gesteld als mensenhandel (zie bijlage IV). Volgens Coster van Voorhout kan het artikel voor mensenhandel versimpeld worden weergegeven als een optelsom van drie bestanddelen:

⁶⁷ Rijken, *Security and Human Rights* 2009, p. 213-215

⁶⁸ *Dadermonitor mensenhandel 2017-2021*. Nationaal Rapporteur (2022), p. 68-69, 85-86

- 1) De gepleegde handelingen (bijvoorbeeld werven, vervoeren, huisvesten);
- 2) Met gebruik van dwangmiddelen (onder andere dwang, misleiding, misbruik van een kwetsbare positie);
- 3) Met het oogmerk van of daadwerkelijke uitbuiting in de seksindustrie of daarbuiten en/of op orgaanhandel.⁶⁹

Het artikel heeft als doel de uitbuiting van personen te voorkomen en bescherming te bieden tegen de aantasting van de lichamelijke en geestelijke integriteit en persoonlijke vrijheid van individuen. Mensenhandel vormt een inbreuk op het recht te worden gevrijwaard van slavernij, dienstbaarheid en gedwongen arbeid als bedoeld in art. 4 EVRM.⁷⁰ Uit de jurisprudentie van het EHRM blijkt dat het EHRM positieve beschermingsverplichtingen heeft geformuleerd voor lidstaten ten aanzien van strafrechtelijke verplichtingen, bescherming van slachtoffers en effectieve samenwerking op internationaal niveau.⁷¹ Dat geldt dus ook voor Nederland.

Doordat art. 273f Sr. alleen ziet op arbeidsuitbuiting, prostitutie en verwijdering van organen is het soort mensenrechtenschendingen waarvoor een beroep op dit artikel kan worden gedaan, beperkt. Waar het bonafide ondernemingen betreft die dagelijks producten leveren is het eigenlijk alleen mogelijk om ze via de weg van arbeidsuitbuiting aan te pakken. Goedkope kleding, schoenen maar ook de productie van ons eten onder omstandigheden die als arbeidsuitbuiting kunnen worden gekwalificeerd, kunnen in principe via dit artikel vervolgd worden.

Voor de bewijsbaarheid van mensenhandel is opzettelijk handelen vereist. Daarbij is voorwaardelijk opzet voldoende. Om tot een bewezenverklaring voor mensenhandel te komen, moet sprake zijn een gedraging, onder uitoefening van dwang met het oogmerk van uitbuiting van de ander of de verwijdering van diens organen. Het dwangmiddel moet ertoe

⁶⁹ Coster van Voorhout, DD 2018, p. 776-779

⁷⁰ Van der Meij, in: T&C Strafrecht, 2023, p. 5-6

⁷¹ EHRM 26 juli 2005, 73316/01, JV 2005/425, m.nt. R.A. Lawson (Siliadin/Frankrijk), EHRM 7 januari 2010, 25965/04 (Rantsev/Cyprus en Rusland).

leiden dat iemand in een uitbuitingssituatie terecht komt dan wel wordt belet zich te onttrekken aan een uitbuitingssituatie.⁷² Ongeacht welk dwangmiddel er is aangewend, het slachtoffer zal erdoor tegen diens zin in een situatie van uitbuiting moeten zijn gebracht en bij het hebben van een keus niet zijn terechtgekomen in die situatie. Volgens Esser kan het uitbuitingsbestanddeel ingelezen worden in sommige subleden van artikel 273f lid 1 Sr. Voor een bewezenverklaring is er niet meer nodig dat bewijs van de bestanddelen volstaat. Uitbuiting moet echter wel bewezen worden.⁷³

4.2.2 PROFITEREN VAN MENSENHANDEL

De wetgever heeft ervoor gekozen om het strafbaar stellen van profijt trekken van mensenhandel expliciet te benoemen in art. 273f lid 1 sub 6 Sr. en heeft dus bewust degene die opzettelijk voordeel trekt uit de uitbuiting van een ander strafbaar willen stellen. Daarbij heeft de wetgever oog gehad voor de omstandigheid dat de profijttrekker niet degene hoeft te zijn die de uitbuitingssituatie heeft gecreëerd.⁷⁴ Het uitgangspunt is dat uit de bewoording van de wet volgt dat voor een veroordeling ter zake van art. 273f lid 1 sub 6 Sr. vereist is dat de opzet van de dader behalve op voordeel trekken (al dan niet voorwaardelijk) gericht is op de uitbuiting van een ander.⁷⁵ Voor een bewezenverklaring is nodig dat het slachtoffer verkeerde in een uitbuitingssituatie of werd uitgebuit, de verdachte zich hiervan bewust was en de verdachte (desondanks) wilde profiteren van de tewerkstelling van het slachtoffer.⁷⁶

Volgens de Hoge Raad volgt uit de duidelijke bewoordingen van de wet en in aanmerking genomen dat in de delictomschrijving het woord ‘opzettelijk’ is geplaatst voor ‘de uitbuiting van een ander’, dat kan worden aangenomen dat voor een veroordeling ter zake van het misdrijf van art. 273f, aanhef en eerste lid sub 6° Sr. is vereist dat het opzet van de dader behalve op het voordeel trekken ook (al dan niet voorwaardelijk) gericht was op de uitbuiting van de ander.⁷⁷ Voor de strafwaardigheid van profiteren van mensenhandel, dus het voordeel

⁷² Van der Meij, in: T&C Strafrecht, p. 8-10

⁷³ Esser, *NTS* 2020, p. 29-35

⁷⁴ Van der Meij, in: T&C Strafrecht, p. 15

⁷⁵ Hoge Raad 8 september 2015, ECLI:NL:HR:2015:2467, *NJ* 2015/374.

⁷⁶ Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2019). *Dadermonitor mensenhandel 2013-2017*. Den Haag: Nationaal Rapporteur, p. 39

⁷⁷ HR 8 september 2015, *NJ* 2015/374, r.o. 3.3.

trekken uit de uitbuiting, moet de profiteur zich in ieder geval bewust zijn van het bestaan van een uitbuitingssituatie of weten dat de aanmerkelijke kans bestaat dat daar sprake van is geweest. Deze wetenschap is voor de verdachte geen beletsel geweest om voordeel te trekken uit de uitbuiting. Uit het Chinese horeca- arrest volgt dat handelingen en dwangmiddelen met de intentie om iemand uit te buiten voldoende is voor de vaststelling van mensenhandel. De uitbuiting hoeft daarbij niet voltooid te zijn, omdat het oogmerk al voldoende is. Of er sprake is van uitbuiting is niet zondermeer vast te stellen en moet op basis van de omstandigheden van het geval worden beoordeeld. De aard en duur van de tewerkstelling, de beperkingen die zij voor de betrokkene meebrengt, en het (economisch) voordeel dat door de tewerksteller wordt behaald zijn daarbij van betekenis. Bij de weging van de voorgenoemde en andere relevante factoren dienen *de in de Nederlandse samenleving geldende maatstaven als referentiekader te worden gehanteerd*.⁷⁸

Uitbuiting zal veelal tot doel hebben voordeel te trekken. Samen met sublid 6 zijn de subleden 7 tot en met 9 in art. 273f samengebond als vormen van profijt trekken uit uitbuiting. Daarbij is alleen in sublid 6 uitbuiting als bestanddeel opgenomen gericht op het opzettelijk voordeel trekken uit de uitbuiting van een ander. De wetgever heeft hiermee beoogd dat voor een effectieve bestrijding van mensenhandel het wenselijk is dat niet alleen de mensenhandelaren zelf, maar ook de uitbaters van de uitbuiting waarop de mensenhandel is gericht uitdrukkelijk strafbaar worden gesteld en daardoor effectief kunnen worden aangepakt.⁷⁹ Door deze keus van de wetgever zijn de mogelijkheden voor het vervolgen van het profiteren van uitbuiting beperkt tot de gedragingen die als zodanig zijn genoemd in het artikel.⁸⁰

In de praktijk blijkt er mogelijk nog een obstakel te zijn bij de toepassing van art. 237f Sr. In de rechtspraak blijkt er namelijk geen eenduidigheid te bestaan over de invulling van het begrip uitbuiting en het bereik van de strafbepaling. Dit leidt ertoe dat het begrip mensenhandel breed wordt opgerekt en als een verzamelbegrip wordt gebruikt voor ernstige en minder ernstige situaties en zich daardoor niet tot situaties van uitbuiting beperkt. Volgens Lestrade en Rijken zit de onduidelijkheid over de betekenis van uitbuiting niet in de extreme situaties, zoals dwangarbeid, dienstbaarheid en slavernij zoals gedefinieerd in internationale

⁷⁸ Hoge Raad, 27 oktober 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI7099, NJ 2010/598, m.nt. Buruma r.o. 2.6.1.

⁷⁹ Kamerstukken II 2003/04 29291, nr.3, p. 18-19

⁸⁰ Esser (2019), p 169

verdragen. Uitbuiting gaat om situaties waarin arbeidsvoorwaarden en werkomstandigheden dusdanig afwijken van de geldende standaard, de controle op personen onacceptabel is, maar waar niet direct gezegd kan worden dat er sprake is van dwang, gedwongen arbeid of diensteverlening.⁸¹ De wetgever heeft in ieder geval beoogd dat van uitbuiting kan worden gesproken bij tewerkstelling onder dwang of het misbruik maken van een afhankelijke positie van een persoon die onder de gegeven omstandigheden *redelijkerwijze geen andere keuze heeft* dan in een toestand van uitbuiting te geraken.⁸²

4.3 DEELCONCLUSIE

In dit hoofdstuk is geschetst aan welke voorwaarden voldaan moet worden om tot een bewezenverklaring van witwassen en mensenhandel te komen. Bij witwassen is wetenschap over de illegale herkomst of het vermoeden van de illegale herkomst nodig en moet er gepoogd worden deze herkomst te verhullen of verbergen. Het vereiste voor schuld bij art. 420quater Sr., het *redelijkerwijs moeten vermoeden* dat een voorwerp afkomstig is uit enig misdrijf, maakt het voor de hand liggend dat het Openbaar Ministerie een onderneming op basis van dit artikel voor witwassen zou vervolgen. Hierbij is namelijk voorwaardelijk opzet op het witwassen voldoende.

De strafbaarstelling van mensenhandel in art. 273f Sr. ziet op arbeidsuitbuiting, prostitutie en verwijdering van organen. Deze vormen van mensenhandel vereisen dwang en uitbuiting. Voor mensenhandel is het noodzakelijk dat er voorwaardelijk opzet was op de uitbuiting. De wetgever heeft er bovendien voor gekozen om in lid 1 sub 6 profijt trekken van mensenhandel strafbaar te stellen. Dat betekent dat vereist is dat het opzet van de dader behalve op het voordeel trekken ook (al dan niet voorwaardelijk) gericht was op de uitbuiting van de ander. De profiteur moet zich in ieder geval bewust zijn van het bestaan van een uitbuitingssituatie of weten dat de aanmerkelijke kans bestaat dat daar sprake van is geweest.

⁸¹ S.M.A. Lestrade & C.R.J.J. Rijken, Mensenhandel en uitbuiting nader bepaald, DD 2014/64, p.1, 8-9

⁸² Kamerstukken II 2003/04 29291, nr.3, p. 18

H.5 SYNTHESE

In de voorgaande hoofdstukken zijn strafrechtelijke aansprakelijkheid van ondernemingen en de delicten witwassen en mensenhandel uiteengezet alsook wat er nodig is voor de vaststelling van schuld. In dit hoofdstuk wordt geschetst hoe een onderneming vervolgd zou kunnen worden voor ernstige mensenrechtenschendingen in het buitenland op basis van witwassen en mensenhandel door deze twee strafbepalingen toe te passen op de casus van de Oeigoerse dwangarbeiders. Daarvoor worden de verschillen tussen beide strafbaarstellingen besproken en wat wel en niet kan met het oog op een mogelijke vervolging. Er wordt stilgestaan bij het soort mensenrechtenschendingen waar de strafbaarstellingen zich voor kunnen lenen en of een succesvolle vervolging haalbaar is bij de toepassing van beide strafbaarstellingen. Verwijzend naar de eerdergenoemde aangifte van het ECCHR wordt de C&A als voorbeeld genomen voor een onderneming die vervolgd wordt.

Bij de casus die gekozen is voor dit onderzoek kan door het Openbaar Ministerie zowel via witwassen als mensenhandel strafrechtelijke vervolging plaatsvinden. Hiervoor is het van belang dat de C&A op de hoogte was van de omstandigheden, de uitbuitingssituatie, waaronder de Oeigoeren de katoen hebben verwerkt voor deze is verkocht aan de onderneming. De wetenschap hiervan is gebaseerd op het volgende:

- Het is algemeen bekend dat China Oeigoeren in strafkampen onbetaald laat werken in de katoenverwerking;⁸³
- China is een grote producent van katoen en heeft in die hoedanigheid katoen geleverd aan leveranciers van Europese bedrijven;
- Onderzoek heeft uitgewezen dat er katoen is geleverd aan leveranciers van Nederlandse bedrijven;⁸⁴

⁸³ Amnesty International: ["Like we were enemies in a war" China's mass internment, torture and persecution of muslims in Xinjiang](#), geraadpleegd op 28 december 2022

⁸⁴ Laura T. Murphy et.al, [Laundering Cotton How Xinjiang Cotton is Obscured in International Supply Chains](#), Sheffield Hallam University (2021).

- Nederlandse bedrijven zijn zich al decennia bewust van de mogelijkheid op arbeidsuitbuiting en kiezen ervoor hun productie op nagenoeg dezelfde wijze via dezelfde leveranciers te laten verlopen.

De eerste stap om de mogelijkheden die beide strafbaarstellingen bieden te beoordelen, is nagaan of de C&A aan te merken is als dader. Vervolgens wordt er specifiek gekeken naar toepassing van de strafbaarstellingen op de casus.

5.1 STRAFRECHTELIJKE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE ONDERNEMING

Om een onderneming strafrechtelijk te kunnen vervolgen moet eerst vastgesteld worden of er sprake is van functioneel daderschap bij de leidinggevenden. Voor daderschap van een onderneming is vereist dat een of meerdere leidinggevenden van de onderneming in de uitoefening van hun functie strafbaar handelen in het belang van de rechtspersoon.⁸⁵ In het geval van de C&A die kleding laat maken van katoen die bewerkt is door Oeigoerse dwangarbeiders betekent dit dat de leiding van de C&A bekend is of had moeten zijn met de omstandigheden waaronder de Oeigoeren te werk worden gesteld en er toch besloten is om de katoen af te nemen van de leveranciers die gebruik maken van deze dwangarbeid. Gelet op de vele rapporten die er zijn over de behandeling van de Oeigoeren en de mogelijkheid om te achterhalen waar grondstoffen in de productieketen vandaan komen, is het niet te ontkennen dat er in ieder geval een vermoeden moest zijn dat kleding mogelijk gemaakt wordt van de katoen in kwestie. Vanaf het moment dat bekend is dat er dwangarbeid te pas komt of kan komen aan de productie van de kleding die de C&A verkoopt, moet er zorg voor gedragen worden dat de strafbare gedragingen stoppen en dat herhaling wordt voorkomen.

Ervan uitgaande dat de C&A bekend is met de aanwezige informatie over de uitbuiting van Oeigoeren is functioneel daderschap vastgesteld. Vervolgens dient beoordeeld te worden of het handelen van de feitelijk leidinggevenden hebben plaatsgevonden in de sfeer van de rechtspersoon door toepassing van de Drijfmet-criteria. Allereerst moet blijken dat de leidinggevenden uit hoofde van hun dienstbetrekkingen hebben gehandeld of nagelaten

⁸⁵ HR 21 oktober 2003, NJ 2006, 328, m.nt. Mevis.

hebben te handelen. Waar en hoeveel katoen wordt afgenomen betreft beleid dat gemaakt wordt door bestuurders en managers en in ieder geval goedgekeurd wordt door werknemers met beslissingsbevoegdheid. Er is dus kennis over de leveranciers van de katoen. Vervolgens moet de gedraging in de normale bedrijfsvoering of taakuitvoering van de C&A passen. Het aanschaffen van stoffen voor het produceren van kleding is een cruciaal onderdeel van het maken en verkopen van kleding. Deze aankopen passen dus in de normale bedrijfsvoering van de C&A. Hierna moet blijken of de gedraging, het kopen van katoen die bewerkt is door dwangarbeiders, de onderneming dienstig is geweest. De aankoop van de katoen voor de productie van kleding is dienstig aan de onderneming. Het afnemen van de vermoedelijk goedkope katoen past in beleid van kledingproducenten om kosten laag te houden en winst te maximaliseren. Tot slot vermoedt de C&A erover te beschikken of de gedraging al dan niet zou plaatsvinden en zodanig of vergelijkbaar gedrag werd blijkens de feitelijke gang van zaken door de C&A aanvaard of placht te worden aanvaard. Hierbij is het van belang of de C&A niet ook mede de zorg heeft betracht die in redelijkheid van de rechtspersoon kon worden gevergd met het oog op de voorkoming van de gedraging. Uit de aangifte van het ECCHR blijkt dat de C&A zeker op de hoogte kon zijn van de herkomst van de katoen en hier ook anders in had kunnen handelen, maar ervoor gekozen heeft dat niet te doen. Gelet op het voorgaande kan het daderschap van de C&A worden vastgesteld.

5.2 TOEPASSING VAN WITWASSEN OP DE CASUS

Om tot een veroordeling van witwassen te komen, moet het Openbaar Ministerie feiten en omstandigheden aandragen, dus een gefundeerd witwasvermoeden aantonen, waaruit blijkt dat het niet anders kan dan dat de C&A vermogen heeft verkregen dat uit enig misdrijf afkomstig is.⁸⁶ Hierbij is het aan een verdachte, de C&A, om dan aan te tonen dat de onderneming redelijkerwijs niet had moeten vermoeden dat (een deel van) de winsten afkomstig zijn uit enig misdrijf.⁸⁷ Verschillende strafbare feiten kunnen leiden tot profijt als gevolg van mensenrechtenschendingen. Een onderneming kan vervolgd worden voor het witwassen van vermogen dat is verdiend met de verkoop van kleding die gemaakt is door katoen die door Oeigoeren is bewerkt, voor het aanschaffen van katoen dat door gedwongen arbeid is gemaakt, maar ook voor het verdienen aan genocide aangezien het beleid van de

⁸⁶ Gerechtshof Amsterdam, 11 januari 2013, ECLI:NL:GHAMS:2013:BY8481.

⁸⁷ Hoge Raad 18 december 2018, ECLI:NL:HR:2018:2352.

Chinese overheid is gericht op het compleet assimileren van de Oeigoeren in de Chinese samenleving. De werkkampen waar de katoen wordt verwerkt, zijn daar een belangrijk onderdeel van. Het vermogen dat verdiend wordt door de verkoop van kleding die gemaakt is van katoen die bewerkt is door Oeigoerse dwangarbeiders is het vermogen dat wordt witgewassen. Er wordt immers winst gemaakt over producten die (deels) een illegale herkomst hebben.

Wanneer witwassen wordt toegepast op de casus van de Oeigoerse dwangarbeid bij de verwerking van katoen uit China is het zeer aannemelijk dat kledingbedrijven niet kunnen ontkennen op de hoogte zijn van de algehele situatie van de Oeigoeren en in het bijzonder de omstandigheid dat de Chinese regering de Oeigoeren dwingt tot het verrichten van dwangarbeid. Het is dan aan een onderneming om aan te tonen dat hun winsten een legale herkomst hebben. Voor art. 420quater Sr. wordt uitgegaan van ‘redelijkerwijs moeten vermoeden’ dat een voorwerp afkomstig is uit een misdrijf. Bij enig nadenken of onderzoek had een verdachte dus kunnen vermoeden dat het voorwerp afkomstig is uit een misdrijf. Het zou duiden op een grote onachtzaamheid wanneer een onderneming gelet op de beschikbare informatie over de situatie in Xinjiang het beleid ongewijzigd laat en op dezelfde wijze blijft handelen.

Hornman is echter niet geheel overtuigd van de effectiviteit van vervolging van mensenrechtenschendingen via witwassen. Volgens hem vereist witwassen een meer concrete wetenschap dan het moeten weten dat delen van het vermogen een criminele herkomst heeft. Volgens hem is niet voldoende *dat* bekend is dat (grote) delen van het geld een criminele herkomst heeft. Van belang is *welk* deel van de geldstromen een criminele herkomst heeft.⁸⁸ Tot op zekere hoogte is dit te volgen. Uiteraard is het wenselijk dat bekend is welk deel van het vermogen van een onderneming verdiend is met het schenden van mensenrechten. Het vervolgen van criminelen hoeft echter niet slechts plaats te vinden als alle strafbare feiten die zij hebben begaan, bekend zijn. Even zo geldt dat voor de omvang van de verdiensten die de criminele activiteiten hebben opgeleverd. Het is immers niet mogelijk om een beetje strafbaar te handelen. Bovendien hoeft het Openbaar Ministerie niet aan te tonen welk strafbaar feit ten

⁸⁸ Hornman, *TBSH* 2018, p.14.

grondslag ligt aan het witwassen.⁸⁹ Het hoeft alleen aannemelijk te maken dat de herkomst van het vermogen een illegale herkomst heeft. In het geval van de C&A zou transparantie over de productieketen en leveranciers uitsluitend kunnen geven over de herkomst van de gebruikte katoen. Indien aangetoond kan worden dat al het vermogen dat gegenereerd is niet te herleiden is naar katoen uit de werkkampen in China zal er dan ook geen grondslag zijn voor vervolging voor witwassen.

5.3 TOEPASSING VAN MENSENHANDEL OP DE CASUS

Vervolging voor mensenhandel kan voor situaties van uitbuiting in de breedste zin, prostitutie en orgaanhandel. Voor een veroordeling voor mensenhandel moet voorwaardelijk opzet op de uitbuiting en het profijt worden bewezen.⁹⁰ Daarbij heeft de wetgever het profiteren van mensenhandel expliciet strafbaar gesteld in art. 273f Sr. en de mogelijkheid gecreëerd om profiteurs hiervoor te vervolgen (sublid 6). Het Openbaar Ministerie zou zodoende de C&A kunnen vervolgen voor het profiteren van de uitbuiting van Oeigoerse arbeiders bij de productie van kleding ondanks een lange, ingewikkelde productieketen. *Hierbij is het niet noodzakelijk dat een onderneming ook opzet heeft op de uitbuiting.* Voor de vaststelling van mensenhandel is het voldoende als er sprake is van een redelijk vermoeden dat handelingen en dwangmiddelen zijn toegepast met de intentie om iemand uit te buiten, ook als de uitbuiting niet is voltooid.

De C&A zou kunnen inbrengen dat de vaststelling van aansprakelijkheid lastig dan wel onmogelijk is bij een productieketen waarin er verschillende fasen zijn voor er een eindproduct is. De bewerkte katoen gaat immers naar verschillende fabrieken om verder verwerkt te worden. Nadat er kleding is gemaakt voor een onderneming wordt de kleding verscheept naar het buitenland voor verkoop.⁹¹ Van de katoen waarvan wordt verondersteld dat deze (deels) bewerkt is door Oeigoerse dwangarbeiders zou het dan vrijwel onmogelijk te achterhalen zijn welk deel gebruikt is voor het maken van de kleding die in de winkels van de C&A terecht zijn komen en wat de C&A daaraan heeft verdiend. Hierover is al eerder

⁸⁹ Hoge Raad 18 december 2018, ECLI:NL:HR:2018:2352.

⁹⁰ Hoge Raad 8 september 2015, ECLI:NL:HR:2015:2467, NJ 2015/374

⁹¹ A. Baier, [Van katoenveld tot in de klerenkast](#) geraadpleegd op 29 januari 2023.

opgemerkt dat dit niet waar is. Het is mogelijk om inzicht te krijgen in de volledige productieketen.⁹² Echter hoeft het Openbaar Ministerie niet aan te tonen welk deel van de winsten afkomstig zijn van de uitbuiting van de Oeigoeren. De C&A kon namelijk vermoeden dat de kans bestond dat het gebruiken van katoen uit China mogelijk verwerkt is in Xinjiang en het resultaat is van uitbuiting.

In de aangehaalde casus gaat het om een uitbuitingssituatie in het buitenland. Er is eerder al benoemd dat de minder strikte arbeidsomstandigheden een rol spelen bij het verplaatsen van productie naar het buitenland. De Hoge Raad heeft ten aanzien van uitbuitingssituaties in Nederland geoordeeld dat de aard en duur van de tewerkstelling, de beperkingen die zij voor de betrokkene meebrengt, en het (economisch) voordeel dat door de tewerksteller wordt behaald van betekenis zijn. Bij de weging van deze en andere relevante factoren dienen *de in de Nederlandse samenleving geldende maatstaven als referentiekader te worden gehanteerd*.⁹³ Ondanks dat er nog geen dwingende wetgeving is, worden ondernemingen wel aangespoord door de overheid om maatschappelijk verantwoord te ondernemen. Volgens mij kan het dus niet zo zijn dat ondernemingen met een verwijzing naar de geldende of ontbrekende normen in het buitenland hun verantwoordelijkheid niet zouden hoeven te nemen. Bovendien is het geen vereiste dat de uitbuiting plaats moet vinden in Nederland. Buitenlandse werkomstandigheden vallen volgens mij binnen de reikwijdte van uitbuiting doordat de gevolgen ervan, het verdienen aan de uitbuiting, in Nederland tot afronding komt. Hierdoor is er een financiële link met Nederland. De casus van de Oeigoerse dwangarbeiders laat zien hoe de opzet op de uitbuiting van arbeiders in het buitenland met het doel om vermogen te genereren in Nederland zich goed leent voor vervolging van mensenhandel.

5.4 ENKELE OPMERKINGEN

Het Openbaar Ministerie zal zoals bij iedere andere zaak bewijs moeten vergaren om aan de voorwaarden van strafbaarheid te voldoen. Gelet op de omstandigheden van de zaken die mogelijk via deze strafbepalingen vervolgd kunnen worden, denk ik dat het soort bewijs en de

⁹² Laura T. Murphy et.al, [Laundering Cotton How Xinjiang Cotton is Obscured in International Supply Chains](#), Sheffield Hallam University (2021).

⁹³ Hoge Raad, 27 oktober 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI7099, NJ 2010/598, m.nt. Buruma r.o. 2.6.1.

manier waarop deze gewaardeerd kunnen worden nader onderzocht moet worden. Het vermoeden van een criminele herkomst van vermogen of het opzet hebben op uitbuiting en profijt kunnen in sommige gevallen lastig bewijsbaar zijn. Het is te verwachten dat ondernemingen het bewijs zullen betwisten ongeacht of het bewijs voor mensenrechtenschendingen dat gebruikt wordt in een strafzaak afkomstig is van alleen lokale activisten of internationale mensenrechtenorganisaties. Uit de praktijk moet blijken hoe strafrechters dit bewijs zullen waarderen zonder ondersteunend bewijs van witwassen of mensenhandel dat in Nederland is verkregen ter onderbouwing. Het is dus van belang dat bij het doen van aangifte de onderbouwing bewijsrechtelijk zo goed mogelijk wordt opgezet. Mijn verwachting is dat het benutten van de mogelijkheid om aangifte te doen tegen bedrijven die profiteren van mensenrechtenschendingen ertoe zal leiden dat schrijnende situaties meer aandacht zullen krijgen bij het brede publiek en daardoor onderneming ertoe zal bewegen om hun beleid goed onder de loep te nemen en waar mogelijk aan te passen.

Toch is er reden tot optimisme voor het verder verkennen van de mogelijkheden die de Nederlandse wet biedt via witwassen en mensenhandel. Het uitgangspunt is dan zoals bij elke vervolging dat er gekeken moet worden naar de feiten en omstandigheden van de zaak, omdat die per geval zullen verschillen. Voor beide strafbaarstellingen heeft het Openbaar Ministerie die ruimte ook. Het lijkt er nu dan op aan te komen dat er vooral geprobeerd moet worden om de mogelijkheden die het Nederlandse strafrecht biedt te verkennen.

6. CONCLUSIE

Wanneer er sprake is van mensenrechtenschendingen in productieketens of in projecten waar ondernemingen financieel bij betrokken zijn in de vorm van bijvoorbeeld financieringen, kan het onduidelijk zijn of een onderneming bewust heeft gekozen de mensenrechtenschendingen te accepteren. Een onwetende houding is echter steeds moeilijker te verdedigen. Wij leven in een tijd waarin informatie over vrijwel alles vrijelijk te verkrijgen is en een simpele zoekopdracht op Google al kan zorgen voor twijfels over de herkomst van producten of financiële betrokkenheid bij projecten in het buitenland. Juristen en activisten zoeken naar manieren om ondernemingen die zich schuldig maken aan mensenrechtenschendingen in het buitenland en daar geld mee verdienen via het Nederlands recht strafrechtelijk verantwoording af te laten leggen. Dit maatschappelijke vraagstuk diende als uitgangspunt voor de onderzoeksvraag die in de inleiding is gesteld:

‘Bieden de strafbaarstellingen voor witwassen en mensenhandel voldoende basis om Nederlandse ondernemingen strafrechtelijk aansprakelijk te stellen voor het profiteren van ernstige mensenrechtenschendingen in het buitenland?’

Om te beginnen, blijkt dat beide strafbepalingen heel andere doelen dienen. Waar het bij witwassen gaat om de integriteit van het financiële stelsel is het uitgangspunt bij de strafbaarstelling van mensenhandel de menselijke waardigheid. Hoewel uit het beschermen van de integriteit van financiële stelsel een zekere afstand klinkt tot het welzijn van mensen blijkt dit geen obstakel om via witwassen het profiteren van mensenrechtenschendingen aan te pakken.

Afhankelijk van de situatie is het mijns inziens mogelijk om via beide strafbaarstellingen ondernemingen die profiteren van ernstige mensenrechtenschendingen in het buitenland te vervolgen en zodoende een krachtig signaal af te geven aan ondernemingen die denken straffeloos mensenrechten te kunnen schenden in het buitenland. Zowel witwassen als mensenhandel kunnen via voorwaardelijk opzet leiden tot een veroordeling voor profiteren van mensenrechtenschendingen. Echter is een belangrijk verschil bij het vervolgen van ondernemingen voor hun bijdragen aan ernstige mensenrechtenschendingen dat de strafbepaling voor witwassen breder inzetbaar is dan de bepaling voor mensenhandel. Waar mensenhandel beperkt is tot arbeidsuitbuiting, prostitutie en orgaanhandel, kan witwassen ook toegepast worden bij profijt dat voortkomt buiten deze situaties.

De casus die centraal stond in dit onderzoek illustreert dit goed. Vervolging voor mensenhandel is mogelijk voor het tewerkstellen van Oeigoeren tegen hun wil vanwege de dwang die leidt tot de uitbuitingssituatie. Dat is echter niet het geval als er geen sprake is van een vorm van uitbuiting. Witwassen biedt dan veel meer mogelijkheden, omdat er gekeken wordt naar het gronddelict dat ervoor zorgt dat het vermogen een illegale herkomst heeft. Dit kan een uitbuitingssituatie zijn, maar kan bijvoorbeeld ook landonteigening of illegale handel betreffen. Doordat meer strafbare feit ten grondslag kunnen liggen aan het vermogen dat wordt witgewassen, is witwassen dus werkbaarder voor de juridische praktijk dan mensenhandel.

LITERATUURLIJST

Literatuur

Coster van Voorhout, DD 2018

J.E.B. Coster van Voorhout, 'Effectievere bestrijding van mensenhandel: Hoe realiseren we proactief financieel onderzoek naar dit misdrijf?', DD 2018/62, p.772-789

Cupido, M. e.a., AIdP 2017

M. Cupido, M. Hornman & W. Huisman, *Individual Liability for Business Involvement in International Crimes*, Association International de Droit Penal 2017

De Hullu 2021

J. de Hullu, *Materieel strafrecht, over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht (achtste druk)*, Deventer: Kluwer 2021

Enneking e.a., NTCM/NJCM-bull. 2011

L.F.H. Enneking, I. Giesen, M.J.C. van der Heijden, T.E. Lambooy, M.L. Lennarts en Y. Visser, 'Privaatrechtelijke handhaving in reactie op mensenrechtenschendingen door internationaal opererende ondernemingen', *Nederlands Tijdschrift voor Mensenrechten*, 2011, nr. 5, p. 541-560.

Esser, NTS 2020

Mr. dr. L.B. (Luuk) Esser, 'Mensenhandel, uitbuiting en de Hoge Raad: een overzicht en waardering', *Nederlands Tijdschrift voor Strafrecht* 2020-1, p. 27-36

Esser 2019

L.B. Esser, *De strafbaarstelling van mensenhandel ontrafeld. Een analyse en heroriëntatie in het licht van rechtsbelangen* (diss. Leiden), Den Haag: Boom Juridisch 2019

Grimmelikhuijzen, DD 2019

D.G.J. Grimmelikhuijzen, Culpoze gevolgsdelicten: een thematische beschouwing, *DD* 2019/39

Van Gelder en Ryngaert, TBSH 2017

Mr. E.M. van Gelder en prof. dr. C.M.J. Ryngaert, ‘Vervolging van ondernemingen voor schendingen van de mensenrechten: mogelijkheden naar Nederlands strafrecht’, *Tijdschrift voor Bijzonder Strafrecht & Handhaving* 2017, p. 118-123

Hornman, DD 2010

M.J. Hornman, ‘Concretisering van redelijke toerekening; invulling van de Drijfmeestercriteria in de feitenrechtspraak’, *DD* 2010/23

Hornman, TBSH 2016

Mr. dr. M.J. Hornman, ‘Feitelijk leidinggeven’, *Tijdschrift voor Bijzonder Strafrecht & Handhaving* 2016, p. 128-139

Hornman TBSH, 2018

M.J. Hornman, Witwassen en deelname aan een criminele organisatie als vangnet voor indirect betrokkenheid van ondernemingen bij mensenrechtenschendingen, *Tijdschrift voor Bijzonder Strafrecht & Handhaving* 2018, p.4-18

Lestrade & Rijken, DD 2014

S.M.A. Lestrade & C.R.J.J. Rijken, Mensenhandel en uitbuiting nader bepaald, *DD* 2014/64

Van der Meij, in: T&C Strafrecht, 2023

P.P.J. van der Meij, commentaar op art. 273f Sr, in P.P.J van der Meij, *Tekst & Commentaar Strafrecht*.

Laura T. Murphy et.al (2021)

Laura T. Murphy, et al. (2021). “Laundering Cotton: How Xinjiang Cotton is Obscured in International Supply Chains.” Sheffield, United Kingdom: Sheffield Hallam University Helena Kennedy Centre.

Rijken, *Security and Human Rights* 2009

C. Rijken, A human rights based approach to trafficking in human beings, *Security and Human Rights* 2009 no.3, p.212-222

Ruggiero, *International Journal of Sociology of Law* 1997

V. Ruggiero, ‘Trafficking in Human Beings: Slaves in Contemporary Europe’, 25 *International Journal of Sociology of Law*, (1997),

Ullah, S. et. All 2021

Ullah, S., Adams, K., Adams, D., Attah-Boakye, A. (2020) Multinational corporations and human rights violations in emerging economies: do commitment to social and environmental responsibility still matter? *Journal of Environmental Management*, 2021, p.1-10

Ten Voorde, *TBSH* 2016

Prof. mr. J.M. ten Voorde, ‘Van containers en growshops’, *Tijdschrift voor Bijzonder Strafrecht & Handhaving* 2016, p.3-11

Kamerstukken en beleidsnota’s

- Kamerstukken II 1975-1976, 143 655, nr. 3
- Kamerstukken II 1999/2000, 27159, 3
- Kamerstukken II 2000/01, 27159, nr. 5

- Kamerstukken II 2003/04 29291, nr.3
- Kamerstuk 35 761, nr. 2.
- Ministerie van Buitenlandse Zaken (2020), Van voorlichten tot verplichten – Een nieuwe impuls voor internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemerschap.

Europese wetgeving

- Proposal for a Directive of the European Parliament and the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937

Jurisprudentie

- HR 23 februari 1954, ECLI:NL:HR:1954:3, *NJ* 1954/378
- HR 23 februari 1993: ECLI:NL:HR:1993:AD1835, *NJ* 1993/605
- HR 21 oktober 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF7938, *NJ* 2006/328
- HR 29 maart 2005, ECLI:NL:HR:2005:AR7619
- HR, 27 oktober 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI7099, *NJ* 2010/598
- HR 18 oktober 2013, *NJ* 2013/496
- HR 8 september 2015, ECLI:NL:HR:2015:2467, *NJ* 2015/374
- HR 8 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3487, *NJ* 2016/23
- Gerechtshof Amsterdam, 11 januari 2013, ECLI:NL:GHAMS:2013:BY8481
- HR 26 april 2016, ECLI:NL:HR:2016:733 *NJ* 2016, 375
- HR 5 oktober 2016, *NJ* 2010/655
- HR 18 december 2018, ECLI:NL:HR:2018:2352
- EHRM 26 juli 2005, 73316/01, *JV* 2005/425, m.nt. R.A. Lawson (Siliadin/Frankrijk)
- EHRM 7 januari 2010, 25965/04 (Rantsev/Cyprus en Rusland).

Rapporten

- **Amnesty International (2021)**
“Like we were enemies in a war” China’s mass internment, torture and persecution of Muslims in Xinjiang, 2021
- **Business & Human Rights Centre (2022)**
Driving Force – Automotive Supply Chains and Forced Labor in the Uyghur Region (2022)
- **FairWork (2022)**
Moderne slavernij in het Nederlandse bedrijfsleven, 4 oktober 2022
- **Human Rights Watch (2017)**
The need for Supply Chain Transparency in the Garment and Footwear Industry, december 2019
- **Human Rights Watch (2018)**
Bed and Breakfast on Stolen Land: Tourist Rental Listings in West Bank Settlements, 20 november 2018
- **Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2022)**
Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2022.) *Dadermonitor mensenhandel 2017-2021*. Nationaal Rapporteur.
- **SOMO (2017)**
Branded Childhood, How garment brands contribute to low wages, long working hours, school dropout and child labour in Bangladesh, januari 2017
- **SOMO (2018)**
Looking good on Paper, Review of recent research on the impact of sustainability certification on working conditions on large farms, oktober 2018

- **United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (2022)**
OHCHR Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People's Republic of China, 31 augustus 2022

Websites

- www.almc.nl
- www.amnesty.org
- www.ecchr.eu
- www.eerlijkegeldwijzer.nl
- www.decorrespondent.nl
- www.dontbuyintooccupation.org/
- www.greenpeace.org
- www.hrw.org
- www.kerumerkenwijzer.nl
- www.nd.nl
- www.prakkendoliveira.nl/
- www.rightsforum.org/
- www.schonekleren.nl
- www.somo.nl
- <https://stopsettlements.org/>

B.I ARTIKEL 51 WETBOEK VAN STRAFRECHT

- 1 Strafbare feiten kunnen worden begaan door natuurlijke personen en rechtspersonen.
- 2 Indien een strafbaar feit wordt begaan door een rechtspersoon, kan de strafvervolging worden ingesteld en kunnen de in de wet voorziene straffen en maatregelen, indien zij daarvoor in aanmerking komen, worden uitgesproken:
 - 1°. tegen die rechtspersoon, dan wel
 - 2°. tegen hen die tot het feit opdracht hebben gegeven, alsmede tegen hen die feitelijke leiding hebben gegeven aan de verboden gedraging, dan wel
 - 3°. tegen de onder 1° en 2° genoemden te zamen.
- 3 Voor de toepassing van de vorige leden wordt met de rechtspersoon gelijkgesteld: de vennootschap zonder rechtspersoonlijkheid, de maatschap, de rederij en het doelvermogen.

B.II ARTIKEL 420BIS WETBOEK VAN STRAFRECHT

- 1** Als schuldig aan witwassen wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vijfde categorie:
 - a.** hij die van een voorwerp de werkelijke aard, de herkomst, de vindplaats, de vervreemding of de verplaatsing verbergt of verhult, dan wel verbergt of verhult wie de rechthebbende op een voorwerp is of het voorhanden heeft, terwijl hij weet dat het voorwerp – onmiddellijk of middellijk – afkomstig is uit enig misdrijf;
 - b.** hij die een voorwerp verwerft, voorhanden heeft, overdraagt of omzet of van een voorwerp gebruik maakt, terwijl hij weet dat het voorwerp – onmiddellijk of middellijk – afkomstig is uit enig misdrijf.
- 2** Onder voorwerpen worden verstaan alle zaken en alle vermogensrechten.

B.III ARTIKEL 420QUATER WETBOEK VAN STRAFRECHT

- 1** Als schuldig aan schuldwitwassen wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vijfde categorie:
 - a.** hij die van een voorwerp de werkelijke aard, de herkomst, de vindplaats, de vervreemding of de verplaatsing verbergt of verhult, dan wel verbergt of verhult wie de rechthebbende op een voorwerp is of het voorhanden heeft, terwijl hij redelijkerwijs moet vermoeden dat het voorwerp – onmiddellijk of middellijk – afkomstig is uit enig misdrijf;
 - b.** hij die een voorwerp verwerft, voorhanden heeft, overdraagt of omzet of van een voorwerp gebruik maakt, terwijl hij redelijkerwijs moet vermoeden dat het voorwerp – onmiddellijk of middellijk – afkomstig is uit enig misdrijf.
- 2** Onder voorwerpen worden verstaan alle zaken en alle vermogensrechten.

B.IV ARTIKEL 273F WETBOEK VAN STRAFRECHT

1 Als schuldig aan mensenhandel wordt met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie gestraft:

1°. degene die een ander door dwang, geweld of een andere feitelijkheid of door dreiging met geweld of een andere feitelijkheid, door afpersing, fraude, misleiding dan wel door misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht, door misbruik van een kwetsbare positie of door het geven of ontvangen van betalingen of voordelen om de instemming van een persoon te verkrijgen die zeggenschap over die ander heeft, werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt, met inbegrip van de wisseling of overdracht van de controle over die ander, met het oogmerk van uitbuiting van die ander of de verwijdering van diens organen;

2°. degene die een ander werft, vervoert, overbrengt, huisvest of opneemt, met inbegrip van de wisseling of overdracht van de controle over die ander, met het oogmerk van uitbuiting van die ander of de verwijdering van diens organen, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;

3°. degene die een ander aanwerft, medeneemt of ontvoert met het oogmerk die ander in een ander land ertoe te brengen zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling;

4°. degene die een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt of beweegt zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van arbeid of diensten of zijn organen beschikbaar te stellen dan wel onder de onder 1° genoemde omstandigheden enige handeling onderneemt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat die ander zich daardoor beschikbaar stelt tot het verrichten van arbeid of diensten of zijn organen beschikbaar stelt;

5°. degene die een ander ertoe brengt zich beschikbaar te stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met of voor een derde tegen betaling of zijn organen tegen betaling beschikbaar te stellen dan wel ten aanzien van een ander enige handeling onderneemt waarvan hij weet of redelijkerwijs moet

vermoeden dat die ander zich daardoor beschikbaar stelt tot het verrichten van die handelingen of zijn organen tegen betaling beschikbaar stelt, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;

6°.degene die opzettelijk voordeel trekt uit de uitbuiting van een ander;

7°.degene die opzettelijk voordeel trekt uit de verwijdering van organen van een ander, terwijl hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat diens organen onder de onder 1° bedoelde omstandigheden zijn verwijderd;

8°.degene die opzettelijk voordeel trekt uit seksuele handelingen van een ander met of voor een derde tegen betaling of de verwijdering van diens organen tegen betaling, terwijl die ander de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt;

9°.degene die een ander met een van de onder 1° genoemde middelen dwingt dan wel beweegt hem te bevoordelen uit de opbrengst van diens seksuele handelingen met of voor een derde of van de verwijdering van diens organen.

2 Uitbuiting omvat ten minste uitbuiting van een ander in de prostitutie, andere vormen van seksuele uitbuiting, gedwongen of verplichte arbeid of diensten, met inbegrip van bedelarij, slavernij en met slavernij te vergelijken praktijken, dienstbaarheid en uitbuiting van strafbare activiteiten.

3 De schuldige wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren of geldboete van de vijfde categorie, indien:

1°.de feiten, omschreven in het eerste lid, worden gepleegd door twee of meer verenigde personen;

2°.degene ten aanzien van wie de in het eerste lid omschreven feiten worden gepleegd een persoon is die de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt dan wel een ander persoon is bij wie misbruik van een kwetsbare positie wordt gemaakt;

3°.de feiten, omschreven in het eerste lid, zijn voorafgegaan, vergezeld of gevolgd van geweld.

- 4 Indien een van de in het eerste lid omschreven feiten zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft of daarvan levensgevaar voor een ander te duchten is, wordt gevangenisstraf van ten hoogste achttien jaren of geldboete van de vijfde categorie opgelegd.
- 5 Indien een van de in het eerste lid omschreven feiten de dood ten gevolge heeft, wordt levenslange gevangenisstraf of tijdelijke van ten hoogste dertig jaren of geldboete van de vijfde categorie opgelegd.
- 6 Onder kwetsbare positie wordt mede begrepen een situatie waarin een persoon geen andere werkelijke of aanvaardbare keuze heeft dan het misbruik te ondergaan.
- 7 [Artikel 251](#) is van overeenkomstige toepassing.